

JAMUHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

**TAARIFA YA SHUGHULI ZILIZOTEKELEZWA NA KAMATI YA KUDUMU YA
BUNGE YA KILIMO, MIFUGO NA MAJI KWA KIPINDI CHA KUENZIA
FEBRUARI 2022 HADI JANUARI, 2023**

*[Inatolewa chini ya Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za
Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020]*

JANUARI, 2023

YALIYOMO

SEHEMU YA KWANZA	1
1.0 UTANGULIZI	1
1.1 Muundo na Majukumu ya Kamati	2
1.2 Msingi wa Utekelezaji wa Shughuli za Kamati	2
1.3 Njia na Mbinu Zilizotumika	3
SEHEMU YA PILI	4
2.0 SHUGHULI ZILIZOTEKELEZWA NA UCHAMBUZI WA YALIYOBAINIKA	4
2.1 Utekelezaji wa Maazimio ya Bunge yaliyotokana na Taarifa ya Mwaka ya Shughuli za Kamati 2021/2022	4
2.2 Ziara za Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo	5
2.3 Maoni na Ushauri wa Jumla kuhusu Utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo kwa Mwaka wa Fedha 2021/2022	12
2.4 Kushughulikia Bajeti za Wizara	14
2.5 Kushughulikia Muswada wa Sheria	16
2.6 Kupokea na kujadili Taarifa za Utekelezaji za Wizara	19
2.6.1 Mamlaka ya Afya ya Mimea na Viuatilifu Tanzania (Tanzania Plants Health and Pesticides Authority – TPHPA)	20
2.6.2 Taasisi ya Utafiti wa Uvuvi Tanzania (Tanzania Fishery Research Institute – TAFIRI)	22
2.6.3 Taasisi ya Utafiti wa Mifugo Tanzania (TALIRI)	27
2.6.4 Bodi ya Pareto nchini (TPB)	29
2.6.5 Yatokanayo na Taarifa za Utendaji wa Wizara na Taasisi za Serikali	33
2.6.6 Mkakati wa Utekelezaji wa Miradi ya Maji Nchini kufikia Malengo ya Mwaka 2025	44
2.6.7 Wakala wa Mbegu za Kilimo (<i>Agricultural Seed Agency- ASA</i>)	49
2.7 Semina na Mafunzo	51
SEHEMU YA TATU	54
3.0 MAONI NA MAPENDEKEZO	54
3.1 Maoni ya Jumla	54
3.2 Mapendekezo ya Kamati	56
3.2.1 Kuimarisha Mifumo ya Uratibu na Usimamizi wa Sekta za Kilimo, Mifugo na Uvuvi	56

3.2.2 Kuongeza Uwekezaji wa Umma katika sekta za Kilimo, Mifugo na Uvuvi	58
3.2.3 Kukabiliana na kuhimili athari za mabadiliko ya tabianchi.....	59
3.3 Mapendekezo ya Kuimarisha Dhana ya Ushirika Nchini	60
3.4 Kuongeza Uzalishaji na Usafirishaji wa Mauzo ya Mazao ya Bustani.....	61
3.5 Kuimarisha usimamizi wa rasimali za uvuvi nchini na Ukuzaji Viumbe Maji.....	63
3.6 Umuhimu wa kuwa na chombo huru cha kitaifa cha kudhibiti, kuratibu na kusimamia mipango ya maendeleo	64
SEHEMU YA NNE	66
4.0 HITIMISHO	66
4.1 Shukrani.....	66
4.2 Hoja	68

**TAARIFA YA SHUGHULI ZILIZOTEKELEZWA NA KAMATI YA KUDUMU YA
BUNGE YA KILIMO, MIFUGO NA MAJI KWA KIPINDI CHA KUENZIA
FEBRUARI 2022 HADI JANUARI, 2023**

SEHEMU YA KWANZA

1.0 UTANGULIZI

Mheshimiwa Spika, awali ya yote namshukuru Mwenyezi Mungu, mwingi wa rehema kwa kuniwezesha kusimama mbele ya Bunge lako Tukufu ili niwasilishe Taarifa ya Shughuli zilizotekelezwa na Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Kilimo, Mifugo na Maji kwa kipindi cha kuanzia Februari, 2022 hadi Januari, 2023. Aidha, nitumie wasaa huu kuwashukuru Wajumbe wa Kamati kwa namna walivyojitoa kikamilifu na kutekeleza majukumu yao kwa moyo na weledi na hivyo kuiwezesha Kamati kukamilisha majukumu yake kwa wakati na ufanisi.

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020, naomba kuwasilishe mbele ya Bunge lako Tukufu Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Kilimo, Mifugo na Maji kuhusu utekelezaji wa Majukumu na shughuli za Kamati kwa kipindi cha kuanzia Februari 2022 hadi Januari, 2023.

Mheshimiwa Spika, Muundo wa Taarifa hii umezingatia matakwa ya Kanuni ya 142 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020 ambayo inaaisha Sehemu nne za Taarifa zifuatazo: -

- a) Sehemu ya Kwanza inatoa Utangulizi wenye kueleza Muundo, Majukumu ya Kamati na kuainisha shughuli zilizotekelezwa na Kamati;
- b) Sehemu ya Pili inaeleza namna Kamati ilivyotekeleza Majukumu yake na yaliyobainika wakati wa utekelezaji huo;
- c) Sehemu ya Tatu inatoa Maoni, Ushauri na Mapendekezo ya Kamati; na
- d) Sehemu ya Nne inahitimisha Taarifa

Kwa mujibu wa Kanuni ya 136(15) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020, kila Kamati ya Kudumu ya Bunge inao wajibu wa kuwasilishe Bungeni taarifa ya mwaka ya shughuli zake kwa madhumuni ya kujadiliwa katika Mkutano wa mwisho kabla ya Mkutano wa Bajeti. Kamati ya Kilimo, Mifugo na Maji, ni miongoni mwa

kamati hizo na inazingatia matakwa hayo ya kikanuni kwa kuwasilisha taarifa hii.

1.1 Muundo na Majukumu ya Kamati

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa majukumu ya Kamati, Kanuni ya 6 (7) ya Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020 imeipa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Kilimo, Mifugo na Maji jukumu la kusimamia shughuli za Wizara zifuatazo: -

- a) Wizara ya Maji;
- b) Wizara ya Kilimo; na
- c) Wizara ya Mifugo na Uvuvi.

1.2 Msingi wa Utekelezaji wa Shughuli za Kamati

Mheshimiwa Spika, msingi wa utekelezaji wa majukumu ya Kamati za Kudumu za Bunge umejengwa katika dhana ya kikatiba kwamba, Tanzania ni nchi inayoheshimu misingi ya demokrasia na haki ya kijamii. Kutokana na dhana hiyo, Serikali inawajibika kwa wananchi kwa ajili ya ustawi wao na inasisitizwa juu ya umuhimu wa wananchi kushiriki katika shughuli za Serikali yao.¹ Bunge ni chombo cha uwakilishi wa wananchi, na hivyo linatekeleza jukumu hilo kwa niaba yao.

Ili kuwa na utekelezaji bora wa shughuli zake, Bunge limepewa mamlaka ya kuunda Kamati za aina mbalimbali kwa kadri litakavyoona inafaa kwa ajili ya utekelezaji bora wa madaraka yake.² Mintarafu mantiki hiyo, Bunge limeunda Kamati mbalimbali ikiwemo ya Kilimo, Mifugo na Maji ili kurahisisha utekelezaji bora wa majukumu yake.

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 7 (1) (a-d) ya Nyongeza ya Nane, ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020 Majukumu ya Kamati za Kudumu za Bunge za Kisekta ikiwemo Kamati ya Kilimo, Mifugo na Maji ni pamoja na: -

¹ Ibara ya 8 ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, 1977

² Ibara ya 96 (1) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, 1977

- a) Kushughulikia Bajeti ya Wizara inazosisimamia;
- b) Kushughulikia Miswada ya Sheria na Mikataba inayopendekezwa kuridhiwa na Bunge iliyo chini ya Wizara inazosisimamia;
- c) Kushughulikia Taarifa za utendaji za kila mwaka za Wizara hizo pamoja Taasisi zilizo chini yake; na
- d) Kufuatilia utekelezaji wa majukumu ya Wizara hizo.

1.3 Njia na Mbinu Zilizotumika

Mheshimiwa Spika, katika kuhakikisha shughuli za Kamati zinatekelezwa kikamilifu, kwa ufanisi na kwa mujibu wa Katiba, Kanuni za Bunge na kwa kuzingatia ustawi wa wananchi ambao ndiyo tunawawakilisha, Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Kilimo Mifugo na Maji ilitumia mbinu na njia mbalimbali katika kutekeleza majukumu yake. Njia hizo ni kama ifuatavyo: -

- a) Vikao vya kupokea, kuchambua na kujadili Taarifa za Wizara na Taasisi zake kwa lengo la kufahamu utendaji wao, mafanikio na changamoto wanazokumbana nazo;
- b) Vikao vya kushughulikia Miswada ya Sheria kwa mujibu wa Kanuni ya 84(1) pamoja na Kifungu cha 7(1)(b) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge;
- c) Ziara za ukaguzi wa maeneo na miradi mbalimbali ya maendeleo kwa lengo la kujiridhisha hatua iliyofikiwa katika utekelezaji, mafanikio na changamoto; na
- d) Semina za mafunzo kwa lengo la kujenga uelewa wa wajumbe wa Kamati.

SEHEMU YA PILI

2.0 SHUGHULI ZILIZOTEKELEZWA NA UCHAMBUZI WA YALIYOBAINIKA

Mheshimiwa Spika, katika kipindi cha kuanzia Februari 2022 hadi Januari, 2023, Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Kilimo, Mifugo na Maji ilifanikiwa kutekeleza majukumu yake kama yalivyoanishwa kwa mujibu wa Kanuni za Kudumu za Bunge. Miongoni mwa shughuli ambazo zilitekelezwa na Kamati katika kipindi hicho ni hizi zifuatazo: -

- i. Kufanya Ziara za ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo iliyotengewa fedha kwa Mwaka wa Fedha 2021/2022;³
- ii. Kupokea, kuchambua na kujadili Taarifa ya utekelezaji wa bajeti kwa Wizara ya Maji, Kilimo na Mifugo na Uvuvi kwa Mwaka wa Fedha 2021/2022 na mwelekeo wa bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023;⁴
- iii. Kupokea, kuchambua na kujadili Taarifa za utendaji wa Wizara ya Maji, Kilimo, na Mifugo na Uvuvi na Taasisi zinazozisimamiwa na Wizara hizo;⁵
- iv. Kushughulikia Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria ya Usimamizi wa Rasilimali za Maji wa Mwaka 2022; [*The Water Resource Management Amendment*) Bill, 2022; na
- v. Kushiriki Semina na Warsha za mafunzo.
- vi. Kufuatilia utekelezaji wa Maazimio ya Bunge yaliyotokana na taarifa ya mwaka ya Kamati

2.1 Utekelezaji wa Maazimio ya Bunge yaliyotokana na Taarifa ya Mwaka ya Shughuli za Kamati 2021/2022

Mheshimiwa Spika, katika taarifa ya mwaka ya shughuli za Kamati iliyowasilishwa Bunge mwezi Februari, 2022 Kamati ililiomba Bunge kuishauri Serikali kuhusu kushughulikia masuala kadhaa yapatayo 12.

³ Kanuni ya 117 (1) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni 2020

⁴ Kanuni ya 117 (2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni 2020

⁵ Nyongeza ya Nane (7) (1) (c) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni 2020

Bunge lilikubali ushauri wa Kamati na hivyo kuazimia katika mambo hayo ambayo yalihusu Sekta ya Kilimo, Mifugo na Maji.

Napenda kulifahamisha Bunge lako Tukufu kwamba, Serikali imezingatia sehemu kubwa ya Maazimio ya Bunge, na yaliyobaki bado yanaendeleo na utekelezaji wake. Miongoni mwa Maazimio ambayo yametekelezwa kikamilifu na Serikali ni pamoja na kutengeneza ajira kwa vijana kupitia sekta za Kilimo, Mifugo na Uvuvi kwa kuongeza uwekezaji kwenye sekta hizi chini ya Mpango wa Kilimo cha Vitalu (Block farming & Bulding better Tomorrow) na ufugaji wa samaki kwa kutumia vizimba.

Aidha, azimio ambalo halijatekelezwa ni kuishauri Ofisi ya Rais – TAMISEMI ishirikiane na Ofisi ya Rais Menejimenti ya Utumishi wa Umma na Utawala Bora katika kuimarisha usimamizi wa Watumishi walioko katika Sektetarieti za Mikoa na Halmashauri na Wizara za kisekta.

2.2 Ziara za Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo

Mheshimiwa Spika, ili kuzingatia masharti ya Kanuni ya 117 (1) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni 2020, Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Kilimo, Mifugo na Maji ilipanga na kufanya ziara ya Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo ipatayo Nane (8) iliyopo katika Mikoa ya Pwani, Dar es Salaam, Dodoma na Tanga.

Miradi iliyotembelewa na kukaguliwa na Kamati Mwezi Machi 2022 na Taarifa zake kuwasilishwa Bungeni wakati wa Mkutano wa Saba wa Bunge ambao ulioanza Mwezi Aprili 2022 ni kama ifuatavyo: -

- (a) Mradi wa majisafi na usafi wa mazingira katika eneo la Kimbiji – Mpera, Jijini Dar es salaam;
- (b) Mradi wa Maji Mlandizi – Chalinze
- (c) Mradi wa Ujenzi wa Makao Makuu ya Ofisi za Wizara unaotekelezwa Mtumba, Dodoma;
- (d) Mradi wa Ukarabati wa Ofisi ya Bodi ya Mkonge, Manispaa ya Tanga;

- (e) Mradi wa Ujenzi wa Kituo cha udhibiti wa visumbufu kibailojia na Usanifu wa Maabara Kuu ya Kilimo na kituo mahiri cha usimamizi wa mazao baada ya kuvuna, Kibaha;
- (f) Mradi wa ukarabati/ujenzi wa skimu ya umwagiliaji wa shamba la zabibu Chinangali II, Chamwino Dodoma;
- (g) Ujenzi wa bwawa la kuvuna na kuhifadhi maji eneo la Chamakweza ,Chalinze; na
- (h) Ukarabati wa Makao Makuu ya Shirika la Uvuvi Tanzania (TAFICO), Dar es Salaam

2.2.1 Utekelezaji wa Miradi ya Maji

- (a) **Mradi wa majisafi na usafi wa mazingira Kimbiji – Mpera, Jijini Dar es salaam;**

Mheshimiwa Spika, utekelezaji wa mradi huu unalenga kupunguza changamoto ya wananchi wa Wilaya ya Kigamboni na baadhi ya maeneo ya jiji la Dar es salaam kukosa huduma ya maji safi na salama ya uhakika.

Mradi huu umetekelezwa kwa kutumia vyanzo vya maji vilivyoko chini ya ardhi kwa kuchimba na kuendeleza visima virefu.

Kamati ilijulishwa kuwa Mradi huu unatekelezwa kwa awamu mbili na ulipangwa kukamilika mwezi Aprili, 2022. Hata hivyo, hadi wakati Kamati inatembelea mradi huu katika awamu ya pili taarifa ilionesha kuwa utekelezaji wake ulikuwa asilimia 40 tu.

- (b) **Mradi wa Maji Mlandizi – Chalinze**

Mheshimiwa Spika, utekelezaji wa mradi huu unafanyika katika mkoa wa Pwani na unahusu Ujenzi wa Bomba la kusafirisha maji

kutoka mitambo ya Ruvu Juu kwenda Mlandizi. Mradi unalenga kuongeza upatikanaji wa maji kwa kiasi cha **lita 9,300,000** kwa siku na hivyo kunufaisha wananchi wapatao 120,912.

Kamati ilijulishwa kuwa pamoja na Mradi huu kukamilika kwa asilimia 100 wakati Kamati ilipofanya ziara, utekelezaji wake ulikumbwa na changamoto ya kuchelewa kwa vibali kutokana na mchakato wa manunuzi na mvua zilizonyesha tofauti na ilivyotarajiwa.

Hata hivyo, pamoja na changamoto hizo manufaa ya Mradi huu yameanza kuwanufaisha wananchi wa kawaida na wawekezaji katika viwanda ambavyo vinachagiza ukuaji wa uchumi na ustawi wa watu kwa ujumla.

2.2.1.1 Yatokanayo na Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo ya Sekta ya Maji

Mheshimiwa Spika, ziara za ukaguzi wa miradi inayotekelezwa na Wizara ya Maji zilihusisha upokeaji wa taarifa na maelezo ya utekelezaji, pamoja na kujionea hali halisi ya utekelezaji wa miradi husika. Matokeo ya shughuli hiyo yanaonesha kuwa: -

- (a) Hadi kufikia Mwezi Februari, 2022, fedha za kugharimia utekelezaji wa miradi hiyo zilikuwa zimepatikana kwa wastani wa **asilimia 76** ya bajeti iliyoidhinishwa na Bunge. Mwenendo huo wa upatikanaji wa fedha ulikuwa wa kuridhisha kwa fedha za ndani (asilimia 70) na fedha za nje (**asilimia 81**) ya makadirio.
- (b) Kwa ujumla hatua iliyofikiwa katika utekelezaji wa miradi hiyo ilikuwa ya kuridhisha kwa mujibu wa Mpango kazi, ingawa kulikuwa na shaka kuhusu kukamilika kwa wakati kwa mradi wa Kuchimba Visima Eneo la Kigamboni;
- (c) Kuna ushirikiano wa kutosha baina ya wananchi na taasisi zinazohusika katika utekelezaji wa miradi ya maji. Ushirikishwaji wa

wananchi kwenye maeneo ambayo miradi inatekelezwa, umesaidia kuzuia mkwamo unaoweza kuathiri utekelezaji na tija ya mradi.

2.2.1.2 Maoni kutokana na yaliyojitokeza wakati wa ukaguzi wa Miradi

Mheshimiwa Spika, uzingatiaji wa Kamati kuhusu yaliyobainika katika ziara ya ukaguzi wa miradi ya maendeleo inayotekelezwa na Wizara ya Maji unaleta mantiki kwamba: -

- (a) Wananchi wakishirikishwa kikamilifu katika hatua zote za utekelezaji wa mradi wa maji, utekelezaji wa mradi huo huwa na tija na usalama wa kiwango cha juu. Ni mtazamo wa Kamati kwamba, Serikali ihakikishe wananchi wanahusishwa na kushirikishwa katika hatua zote za mradi;
- (b) Wananchi wakipata uelewa kuhusu manufaa ya miradi iliyokusudiwa kuwahudumia, wataithamini na kuitunza. Hivyo, ni muhimu kuwaelimisha kuhusu manufaa na umuhimu wa kuthamini mradi, pamoja na kuchangia na kuimarisha ulinzi wa miundombinu ya huduma za maji; na
- (c) Miradi ya maji inaligharimu Taifa fedha nyingi za walipa kodi, hivyo ili miradi hiyo iwe endelevu na miundombinu yake idumu kwa muda mrefu ipo haja ya kuwa na ulinzi madhubuti. Kamati inaishauri Serikali kuhusu umuhimu wa kutumia vyombo vya ulinzi na usalama wa raia na mali zao kuhakikisha usalama wa miundombinu ya maji.

2.2.2 Utekelezaji wa Miradi ya Sekta ya Kilimo

- (a) **Mradi wa Ujenzi wa Makao Makuu ya Ofisi za Wizara unaotekelezwa Mtumba, Dodoma;**

Mheshimiwa Spika, Mradi wa Ujenzi wa Makao Makuu ya Ofisi za Wizara ya Kilimo, unatekelezwa katika Halmashauri

ya Jiji la Dodoma eneo la Mtumba ambako unajengwa Mji wa Serikali. Mradi huu ni utekelezaji wa azma ya Serikali ya kuhamia Dodoma;

(b) Mradi wa Ukarabati wa Ofisi ya Bodi ya Mkonge, Manispaa ya Tanga;

Mheshimiwa Spika, Mradi huu wa Ukarabati wa Ofisi ya Bodi ya Mkonge Tanzania unatekelezwa katika Halmashauri ya Jiji la Tanga kupitia Programu ya Kuendeleza Sekta ya Kilimo Awamu ya Pili (ASDP II). Lengo la mradi huu ni kuiwezesha Bodi ya Mkonge kuwa na Ofisi ya Kudumu ili kuweza kusimamia kikamilifu na kuhakikisha uzalishaji wa zao la Mkonge nchini unaongezeka.

(c) Mradi wa Ujenzi wa Kituo cha udhibiti wa visumbufu kibailojia na Usanifu wa Maabara Kuu ya Kilimo na kituo mahiri cha usimamizi wa mazao baada ya kuvuna.

Mheshimiwa Spika, Mradi wa Ujenzi wa Kituo cha udhibiti wa visumbufu kibailojia na Usanifu wa Maabara Kuu ya Kilimo na kituo mahiri cha usimamizi wa mazao baada ya kuvuna unatekelezwa katika Halmashauri ya Mji wa Kibaha, mkoani Pwani kwa kutumia fedha za ndani na fedha za nje. Fedha za ndani zinatokana na bajeti ya Serikali na fedha za nje zinatokana na wadau wa maendeleo;

(d) Mradi wa ukarabati/ujenzi wa skimu ya umwagiliaji wa shamba la zabibu Chinangali II, Chamwino Dodoma;

Mheshimiwa Spika, mradi huu wa ukarabati/ujenzi wa skimu ya umwagiliaji wa shamba la zabibu Chinangali II, unatekelezwa katika Halmashauri ya Wilaya ya Chamwino mkoani Dodoma. Mradi unatekelezwa kwa ushirikiano kati ya Wizara ya Kilimo, Ofisi ya Rais - Tawala za Mikoa na Serikali za

Mitaa na Chama cha Ushirika cha CHABUMA kwa lengo la kuinua uzalishaji wa zao la zabibu katika mkoa wa Dodoma.

2.2.2.1 Yatokanayo na Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo ya Sekta ya Kilimo

Mheshimiwa Spika, katika ziara hiyo ya miradi ya sekta ya Kilimo, Kamati ilibaini na kujifunza kuwa:

- (a) Upatikanaji wa fedha za maendeleo ulikuwa wa kusuasua kwani haukwenda kama ilivyopangwa hivyo kuathiri utekelezaji wa miradi;
- (b) Tume ya Maendeleo ya Ushirika haijatekeleza kikamilifu jukumu lake la msingi ambalo ni Usimamizi na Uendeshaji wa Vyama vya Ushirika nchini; na
- (c) Ushiriki wa Ofisi ya Rais, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa (TAMISEMI) katika sekta za uzalishaji kwenye Halmashauri hauridhishi.

2.2.2.2 Maoni kutokana na yaliyojitokeza wakati wa ukaguzi wa Miradi

- (a) Serikali ihakikishe fedha za maendeleo zinapatikana kwa wakati na kwa kiwango kilichopangwa ili kuwezesha utekelezaji sawia wa miradi ya maendeleo;
- (b) Ofisi ya Rais – TAMISEMI ishiriki kikamilifu kwenye shughuli za kilimo kupitia Halmashauri kwa kuhamasisha na kuwezesha wakulima kujiunga katika Ushirika na kuwadhamini ili waweze kupata mikopo kupitia benki na taasisi za fedha nchini;
- (c) Tume ya Maendeleo ya Ushirika itekeleze jukumu lake la msingi la Usimamizi na Uendeshaji wa Vyama vya Ushirika nchini. Aidha, ielimishe na kuhakikisha vyama vya ushirika vinaajiri Watendaji

wenye weledi na utaalamu wa masuala ya ushirika;
na

- (d) Serikali iwe makini ili kuepusha kujirudia kwa makosa na changamoto zilizosababisha kufa kwa Bodi za Mazao mbalimbali. Aidha. Maboresho yanayofanyika katika eneo hilo yahakikishe Bodi za Mazao zinazoundwa zinasimamia na kuendeleza kikamilifu mazao husika na hivyo kuinua uchumi wa wakulima, kuzalisha ajira na kuchangia katika pato la taifa.

2.2.3 Utekelezaji wa Miradi ya Sekta ya Mifugo na Uvuvi

- (a) **Ujenzi wa bwawa la kuvuna na kuhifadhi maji eneo la Chamakweza ,Chalinze;**

Mheshimiwa Spika, mradi huu wa bwawa la Chamakwenza unalenga kuhudumia wafugaji wa vijiji vitatu vyenye jumla ya Mifugo 104,849. Msingi wa ujenzi wa bwawa hili ni kukosekana kwa maji ya uhakika kwa ajili ya kunywesha mifugo.

Aidha, mradi huu utasaidia kutatua migogoro ya muda mrefu baina ya wafugaji na watumiaji wengine wa ardhi hususan wakati wa kiangazi. Taarifa ya Wizara ilionyesha kuwa gharama za mradi huu ni **shilingi 671,479, 519. 20** na utekelezaji wake umekamilika.

- (b) **Ukarabati wa Makao Makuu ya Shirika la Uvuvi Tanzania (TAFICO), Dar es Salaam**

Mheshimiwa Spika, ukarabati wa Makao Makuu ya Shirika la Uvuvi Tanzania (TAFICO) ni utekelezaji wa azma ya Serikali ya kuifufua taasisi hii ili kuboresha shughuli za Uvuvi wa Bahari Kuu.

Mradi huu unatekelezwa kwa gharama ya **shilingi 172,864,170.00** na ulitarajiwa kukamilika mwezi Aprili, 2022. Hadi wakati Kamati inatembelea mradi huu utekelezaji wake ulikuwa umefikia asilimia 82.

2.2.3.1 Yatokanayo na Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo ya Sekta ya Mifugo na Uvuvi

Mheshimiwa Spika, kutokana na ziara za ukaguzi wa miradi ya maendeleo katika Sekta ya Mifugo na Uvuvi, Kamati ilibaini yafuatayo:-

- (a) Hakuna utaratibu rasmi wa kuishirikisha jamii katika utekelezaji wa miradi kwa njia ya kandarasi, ikilinganishwa na miradi inayotekelezwa kwa utaratibu wa force account. Hali hii inachangia kuibuka kwa changamoto katika utekelezaji wa baadhi ya miradi. Mfano mzuri ni Bwawa la Chamakweza;
- (b) Gharama za ujenzo wa Bwawa la Chamakweza haziakisi thamani ya fedha "value for money";
- (c) Bajeti inayoidhinishwa na kutolewa kwa lengo la kuboresha Shirika la Uvuvi Tanzania (TAFICO) haikidhi mahitaji halisi. Hii inakwamisha taasisi na majukumu ya Shirika hilo katika kuwezesha nchi yetu kunufaika na Uvuvi wa Ukanda wa Uchumi wa Bahari (EEZ) na Bahari Kuu;

2.2.4 Maoni na Ushauri wa Jumla kuhusu Utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo kwa Mwaka wa Fedha 2021/2022

Mheshimiwa Spika, kufuatia mambo yaliyobainika katika ukaguzi wa miradi ya maendeleo, Kamati ilitoa maoni yafuatayo:-

- i. Ni muhimu kuwaelimisha Wananchi kuhusu manufaa na umuhimu wa miradi ya maji kwa jamii ili waweze kuthamini na kushiriki katika ulinzi na utunzaji wa miundombinu ya miradi hiyo;
- ii. Miradi ya maji inalignarimu Taifa fedha nyingi za walipa kodi, hivyo ni vyema Serikali ikahakikisha inatumia vyombo vya ulinzi na usalama kuhakikisha usalama wa miradi hiyo ;
- iii. Serikali iandae na kusimamia kikamilifu utaratibu/mwongozo wa kuishirikisha jamii katika miradi yote inayotekelezwa kwa njia ya kandarasi au force account tangia hatua za uibuaji hadi utekelezaji. Hali hii itasaidia wanajamii kuunga juhudi za utekelezaji wa miradi na kuilinda dhidi ya hujuma zinazoweza kujitikeza;
- iv. Serikali kupitia Ofisi ya Rais – TAMISEMI itekeleze kikamilifu dhana ya ugatuzi wa madaraka “D by D” kwa kuratibu Wizara,Idara na Taasisi zinazotekeleza miradi kwenye sekta za uzalishaji katika ngazi ya Halmashauri ili kukuza tija,ufanisi,uwazi,uwajibikaji na ushirikishwaji wa Wananchi;
- v. Tume ya Maendeleo ya Ushirika itekeleze jukumu lake la Msingi la usimamizi wa sera,Sheria, na Kanuni za uendesaji wa vyama vya ushirika bila kuathiri misingi ya kidemokrasia na utawala bora .
- vi. Serikali iwe makini ili kuepusha kujirudia kwa makosa na changamoto zilizosababisha kufa kwa Bodi za Mazao mbalimbali. Aidha, maboresho yanayofanyika katika eneo hilo yahakikishe Bodi za Mazao zinazoundwa zinasimamia na kuendeleza kikamilifu mazao husika ili kuzalisha kwa tija na hivyo kuchangia katika pato la taifa;

- vii. Usimamizi wa utekelezaji wa miradi uimarishwe ili kuhakikisha gharama na ubora wa miradi unaakisi thamani halisi ya fedha “value for money”;
- viii. Mradi wa Ujenzi wa Bwawa la Chamakweza hakutekelezwa kwa kiwango kinachotakiwa ; na
- ix. Serikali itenge bajeti ya kutosha na kutoa fedha kikamilifu ili kuboresha utendaji wa Shirika la Uvuvi Tanzania (TAFICO) na hivyo iliwezeshe nchi yetu kunufaika na Uvuvi wa Ukanda wa Uchumi wa Bahari (EEZ) na Bahari Kuu.

2.3 Kushughulikia Bajeti za Wizara

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 117 (2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni 2020, mara baada ya ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo, Kamati ilipokea, kuchambua na kujadili Taarifa za utekelezaji maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati na Bajeti kwa mwaka wa fedha 2021/2022; pamoja na makadirio ya mapato na matumizi ya Wizara inazozisimaia kwa mwaka wa fedha 2022/2023.

Katika vikao vyake Kamati ilipata fursa ya kuchambua, kuhoji na kujadili utekelezaji wa Bajeti ya Wizara inazozisimamia kwa mwaka wa fedha 2021/2022. Aidha, Kamati ilichambua, kuhoji, kujadili na kisha kutoa maoni, ushauri na mapendekezo muhimu kwa bajeti za Wizara hizo tatu inazozisimamia kwa mwaka wa fedha 2022/2023.

Taarifa za uchambuzi wa kina wa bajeti za Wizara hizo zinazosimamiwa na Kamati pamoja na maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati ziliwasilishwa katika Mkutano wa Bunge wa Bajeti uliopita na kumalizikia Juni, 30 2022.

Mheshimiwa Spika, kwa ujumla uchambuzi wa Kamati katika bajeti hizo za Wizara Tatu ulibaini yafuatayo:-

i) Bajeti ya Wizara ya Maji (Fungu 49) imepungua kutoka **Shilingi 819,698,158,992/=** Mwaka 2021/2022 hadi **Shilingi 709,361,607,000/=** mwaka 2022/2023. Kiasi kilichopungua ni sawa na asilimia **13.46**. Aidha, bajeti ya maendeleo ambayo ni **Shilingi 657,899,269,000/=** sawa na **asilimia 92.75** ya Bajeti yote ya Wizara kwa mwaka 2022/2023. Ingawa bajeti ya maendeleo imepungua kwa **asilimia 16.2** ikilinganishwa na fedha za maendeleo katika mwaka wa fedha uliotangulia, bado Kamati inapongeza hatua ya Wizara kuelekeza sehemu kubwa ya bajeti katika utekelezaji wa miradi ya maendeleo.

ii) Bajeti ya Wizara ya Kilimo (Fungu 43), Tume ya Umwagiliaji (Fungu 05) na Tume ya Maendeleo ya Ushirika (Fungu 24) katika mwaka 2022/2023 ni **Shilingi 850,778,827,000/=** ikilinganishwa na **shilingi 293,162,071,000/=** zilizodihinishwa na Bunge katika **mwaka wa fedha 2021/2022**. Ongezeko hilo ni sawa na **asilimia 850**

Tume ya Taifa ya Umwagiliaji (Fungu 05) kwa ujumla wake ndiyo lilikuwa na ongezeko kubwa la bajeti ikilinganishwa na mafungu mengine katika sekta ya Kilimo. Fungu hilo lilikuwa na ongezeko la jumla ya **shilingi 314, 920, 902,000/=** sawa na **asilimia 606** ikilinganishwa na **shilingi 51, 847, 450,000/=** zilizotengwa na kuidhinishwa katika mwaka wa fedha 2021/2022.

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi wa Kamati ulibaini kuwa kwa ujumla ongezeko kubwa la fedha katika mafungu hayo lilikuwa katika fedha za maendeleo ambazo ziliongezeka kwa asilimia 840, kutoka **shilingi 211,248,000,000/=** mwaka wa fedha 2021/2022 hadi **shilingi 731,161,661,000/=** katika mwaka wa fedha 2022/2023.

Aidha, kwa mara nyingine kulikuwa ongezeko kubwa la fedha (asilimia 677) katika Tume ya Taifa ya Umwagiliaji kutoka **shilingi 46,500,000,000/=** katika mwaka wa fedha 2021/2022 hadi **shilingi 361,500,000,000/=** katika mwaka wa fedha 2022/2023.

Pamoja na ongezeko hilo kubwa, bado bajeti haikidhi uhitaji wa Wizara ambao ni takribani **shilingi Trilioni 2** kwa mwaka.

Vilevile, bajeti ya Wizara ya kilimo ni sawa na **asilimia 1.83** ya bajeti ya Taifa ambayo ni **Shilingi 41,063,915,287,000/=** ambayo bado haijakidhi matakwa ya Maazimio ya Maputo (2003) na Malabo (2014) yanayozitaka nchi wanachama kutenga angalau asilimia 10 ya bajeti ya Taifa kwa ajili ya sekta ya kilimo.

iii) **Bajeti ya Wizara ya Mifugo na Uvuvi (Sekta ya Mifugo – Fungu 99) na (Sekta ya Uvuvi – Fungu 64).**

Mheshimiwa Spika, Bajeti ya Wizara ya Mifugo (Fungu 99) na Sekta ya Uvuvi (Fungu 64) imeongezeka kutoka **shilingi 169.194,996,810/=** katika mwaka wa fedha 2021/2022 hadi shilingi 373,073,876,836/= katika mwaka wa fedha 2022/2023, ongezeko ambalo ni sawa na **asilimia 120**.

Sekta ya mifugo ilikuwa na ongezeko kubwa zaidi katika fedha za maendeleo (asilimia 92.4) ikilinganishwa na sekta ya uvuvi (asilimia 45). Uchambuzi wa Kamati umetafsiri ongezeko hilo kama juhudi za Serikali zinazolenga kutatua baadhi ya changamoto zinazoikabili sekta ya mifugo kama vile ukosefu wa malisho na maji ya kutosha kwa mifugo iliyopo nchini.

Kwa kuzingatia, mahitaji halisi ya Wizara kwa fedha za maendeleo ambayo ni **shilingi bilioni 950** kwa mwaka, ni wazi kwamba kiasi kilichotengwa cha shilingi bilioni 286 (sawa na asilimia 30) ni kidogo sana.

Aidha, bajeti iliyotengwa kwa Wizara ya Mifugo na Uvuvi ni sawa na asilimia 0.62 ya Bajeti ya Taifa (trilioni 41). Tafsiri ya Kamati katika uwiano huu ni kwamba, sekta ya mifugo na uvuvi bado hazijaweza kuchangia kikamilifu katika pato la taifa.

2.4 Kushughulikia Muswada wa Sheria

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 97(1) ikisomwa pamoja na kifungu cha 7(1)(b) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni

za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020 Kamati imepewa jukumu la kushughulikia Miswada ya Sheria na mikataba inayopendekezwa kuridhiwa na Bunge iliyo chini ya Wizara inazosisimamia. Katika kipindi hicho Kamati ilishughulikia Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria ya Usimamizi wa Rasilimali za Maji wa Mwaka 2022;[*The Water Resource Management Amendment*) Bill,2022;

Uchambuzi wa Muswada huu ulilenga kuliwezesha Bunge kuzingatia ahadi za Serikali kwa wananchi na misingi ya uendeshaji wa Sekta ya Maji nchini kwa namna inayozingatia maendeleo ya uchumi - jamii pamoja na ustawi wa watu na taifa.

Mapitio ya jumla yalionesha kwamba dhana kuu katika sheria inayopendekezwa kurekebishwa ni Usimamizi wa Rasilimali za Maji (*Water Resources Management*). Muswada ulilenga kurekebisha Sheria inayohusu utaratibu, mamlaka, wajibu, majukumu, haki na masharti mbalimbali kuhusu uhifadhi, usimamizi, na udhibiti wa matumizi ya maji.

Mheshimiwa Spika, hali halisi ya upatikanaji wa rasilimali za maji duniani, Afrika na Tanzania ikilinganishwa na idadi ya watu, maendeleo ya shughuli za kibinaadamu, mahitaji ya maji na ulazima wa kuzingatia uendelevu wa mazingira ya vyanzo vya maji ni miongoni mwa mambo yanayosukuma dhana ya usimamizi wa rasilimali za maji. Miongoni mwa mambo yaliyolengwa katika Muswada huo ni pamoja na:-

- (a) Kubadilisha Cheo cha Ofisa Bonde la Maji (*Water Basin Officer*) kuwa Mkurugenzi wa Bonde la Maji (*Water Basin Director*) ili kuwapa mamlaka na madaraka

yanayoendana na cheo kinachopendekezwa kwenye Sheria;

- (b) Kuongeza wigo wa masharti ya miradi ya maji kufanyiwa tathmini ya kimkakati ya athari ya mazingira;
- (c) Kufafanua majukumu ya Bodi ya kushauri kuhusu uratibu na uainishaji wa vipaumbele katika uwekezaji wa fedha kwenye masuala ya rasilimali za maji;
- (d) Kuwashirikisha wadau katika uhifadhi na ulinzi wa rasilimali za maji kwa kuwawezesha kupata Taarifa kuhusu hatua zinazopaswa kuchukuliwa katika usimamizi wa rasilimali za maji.
- (e) Kubainisha adhabu kwa makosa ya uendesaji wa shughuli za kibinaadamu kwenye maeneo tengefu (*protected*; na uzuiaji wa maji kwenye mkondo wake (*impoundment of water*;
- (f) Usimamizi wa uchunguzi na uhakiki wa ubora wa maji kwa kumruhusu Waziri anayehusika kuunda maabara za ubora;
- (g) Kuweka masharti ya kuhakikisha uwiano stahiki wa kijinsia katika usimamizi wa rasilimali za maji.

Mheshimiwa Spika, mtazamo wa Kamati wakati wa uchambuzi ulijengwa kwenye Sera ya Maji ya Mwaka 2002, ahadi waliyopewa wananchi katika Ilani ya CCM ya mwaka 2020, pamoja na mwelekeo uliobainishwa katika dira ya taifa ya 2025.

Aidha, Kamati ilijiridhisha kwa kuzingatia Ripoti ya Umoja wa Mataifa kuhusu Maendeleo ya Sekta ya Maji na Dira ya Afrika kuhusu Maji. Ripoti ya Umoja wa Mataifa kuhusu Maendeleo ya Maji ya mwaka 2021 (UN – World, 2022) inatambulisha dunia haja

ya kuboresha usimamizi wa rasilimali za maji. Ripoti hiyo imesisitiza mambo matatu kuhusu usimamizi wa rasilimali za maji.⁶

Aidha, Mapitio ya Sera ya Taifa ya Maji ya mwaka 2002 yalisaidia kuhakiki maudhui ya Muswada wa Sheria uliojadiliwa na Bunge lako tukufu. Sera hiyo imegawanyika katika sehemu kuu tatu ambazo ni Menejimenti ya rasilimali za maji; Utoaji wa huduma za maji vijijini; na Utoaji wa huduma za maji safi na maji taka mijini.

Mheshimiwa Spika, kutokana na uchambuzi wa maudhui na masharti mbalimbali katika Muswada huu Kamati ilitoa maoni na ushauri kwamba,

- i. Serikali iweke juhudi katika kutoa elimu mara kwa mara kwa wananchi kuhusu umuhimu wa kutunza, kulinda na kuhifadhi rasilimali za maji. Wananchi wakielewa umuhimu huo, ulinzi, utunzaji, na uhifadhi wa rasilimali za maji utakuwa wa kiwango cha kuridhisha; na
- ii. Kwa kuzingatia kwamba, Sera ya Maji ya Taifa ya Mwaka 2002 ni nyenzo muhimu inayoweka dira ya usimamizi wa rasilimali za maji nchini, hivyo ni vyema ikahuishwa ili iendane na hali halisi iliyopo sasa.

2.5 Kupokea na kujadili Taarifa za Utekelezaji za Wizara

Mheshimiwa Spika, kwa kuzingatia Kifungu cha 6(2)(a) na(b) ikisomwa pamoja na Kifungu cha 7(1)(d) vya Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, katika kipindi cha Januari 2022 hadi Januari, 2023 Kamati ya Kilimo, Mifugo na Maji ilipokea na kujadili

⁶ (Angalia unwater.org/publications/un-word-development –report iliyopitiwa tarehe 4 Agosti, 2022).

Taarifa **Ishirini na Tano (25)** za Utekelezaji wa Majukumu ya Wizara inazozisimamia pamoja na Taasisi zake.

2.5.1 Mamlaka ya Afya ya Mimea na Viuatilifu Tanzania (Tanzania Plants Health and Pesticides Authority – TPHPA)

Mheshimiwa Spika, Kamati ilitembelea, kupokea na kujadili Taarifa ya Utekelezaji wa majukumu ya TPHPA katika makao makuu yake Jijini Arusha. Taasisi hii ambayo ilianzishwa kwa Sheria ya Bunge Na. 04 ya mwaka 2022 ilitokana na kuunganishwa kwa Taasisi ya Utafiti wa Viuatilifu vya Kudhibiti Visumbufu katika Ukanda wa Kitropiki (Tropical Pesticides Research Institute – TPRI) iliyoundwa na Sheria ya Bunge Na. 18 ya Mwaka 1979 na Kitengo cha Udhhibiti wa Afya ya Mimea (Plant Health Services) chini ya Sheria Na. 03 ya Mwaka 1997.

Kamati ilielezwa kwamba sababu kubwa ya kuunganisha taasisi za awali ili kuunda TPHPA ilikuwa kukidhi matakwa ya masoko dhidi ya mazao yanayozalishwa nchini na kuwezesha mazingira salama kwa afya ya binadamu, wanyama na mimea. Aidha, Mamlaka iko katika mchakato wa kutengeneza kanuni ambazo zitarahisisha utekelezwaji wa sheria ya afya ya mimea.

Mheshimiwa Spika, Taasisi hii ina wajibu wa kutekeleza majukumu kadhaa ikiwa ni pamoja na:-

- i. Kuwezesha biashara ya mimea na mazao ya mimea hapa nchini na kimataifa kupitia mfumo wa kisheria;
- ii. Kudhibiti uagizaji, usafirishaji, utengenezaji, usambazaji, uuzaji, matumizi ya viuatilifu na vifaa vya unyunyiziaji wa viuatilifu;
- iii. Kulinda afya ya binadamu na mazingira kwa kuhakikisha usimamizi endelevu na ubora wa viuatilifu, afya ya mimea kwa kufanya ukaguzi na uchambuzi wa kimaabara;
- iv. Kufanya ufuatiliaji wa mimea pori na inayolimwa, mazao ya mimea katika hifadhi au usafirishaji ili kutoa taarifa ya kutokea kwa wadudu wa milipuko pamoja na kuwadhhibiti, na

- v. Kutoa huduma kwenye utambuzi wa mimea na uhifadhi wa sampuli za mimea na vinasaba vya mazao.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilifahamishwa kwamba, katika utendaji wa majukumu yake TPHPA imepata mafanikio mengi ikiwa ni pamoja na yafuatayo:-

- i. Kupata ithibati ya maabara (laboratory accreditation under ISO 17025:2017) kwenye maabara ya viuatilifu na mchakato wa kupata ithibati kwenye maabara ya afya ya mimea unaendelea;
- ii. Kufanya uchambuzi wa sampuli (analysis of pesticide samples) wa zaidi ya sampuli 694 ambapo ilibainika kwamba sampuli 20 kati ya hizo hazikukidhi viwango;
- iii. Kufanikiwa kupata mashine ya kupima kiwango cha mionzi ya atomic (microwave plasma-atomic emission spectrophotometer – MP-AES ambayo inachambua sampuli za mbolea, maji na udongo;
- iv. Kupima afya za wakulima 780 wanaotumia viatilifu na kutoa ushauri wenye lengo la kupunguza athari za matumizi ya viuatilifu;
- v. Kufanya uchunguzi wa mimea na mazao ya mimea ili kuzuia uingizwaji na usambazaji wa visumbufu vya kikarantini na kuwezesha biashara ya kitaifa na kimataifa;
- vi. Kukusanya sampuli 4000 za vinasaba vya mimea ya aina mbalimbali na kuhifadhi katika benki ya mbegu;
- vii. Kutafiti na kugundua njia mbadala ya kudhibiti kisumbufu cha zao la nyanya kinachojulikana kama “Kantangaze” kwa mtego wa ndoo uitwao “double door bucket movement mass trapping technology”
- viii. Kusajiri wadudu rafiki 11 wanaotumika nchini kudhibiti wadudu waharibifu kwenye mazao ya mahindi, embe, parachichi na mazao ya bustani;
- ix. Udhibiti wa milipuko ya panya katika mikoa ya Rukwa, Lindi, Mtwara na Songwe kwa kutumia dawa aina ya zinc phosphide na kuelimisha wakulima namna bora ya kutambua aina ya panya na kuwadhibiti;

- x. Udhibiti wa ndege aina ya kwelea kwelea milioni 227 na kuokoa tani 1056 za mazao ya nafaka katika mikoa ya Tabora, Kigoma, Geita, Shinyanga, Kilimanjaro na Arusha.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio hayo, Kamati imebaini kuwa TPHPA ina changamoto kubwa ya upungufu wa vifaa vya maabara kutokana nakutengewa bajeti ndogo ya fedha za maendeleo.

Aidha, mamlaka imeshindwa kudhibiti kikamilifu viuatilifu visivyothibishwa kutumika nchini kutokana na uingizaji kupitia njia zisizo halali (njia za panya). Kamati inaona kuna umuhimu na TPHPA kuongezewa fedha za maendeleo ili iweze kununua mashine za kutosha, sambamba na kuanzisha maabara na vituo vipya vya ukaguzi katika maeneo ya mipakani na kwenye kanda. Aidha, Kamati inashauri mchakato wa kuandaa kanuni uharakishwe ili kuondoa vikwazo katika utekelezaji wa sheria ya afya ya mimea.

2.5.2 Taasisi ya Utafiti wa Uvuvi Tanzania (Tanzania Fishery Research Institute – TAFIRI)

Mheshimiwa Spika, Taasisi ya Utafiti wa Uvuvi Tanzania (TAFIRI) ilianzishwa kwa Sheria Na. 6 ya mwaka 1980 iliyofutwa na Sheria Na. 11 ya mwaka 2016 (Sura 280). Taasisi hii yenye makao makuu katika Jiji la Dar es Salaam ilianza kufanya kazi rasmi Agosti, 1983 kwa lengo la kufanya utafiti wa uvuvi na ukuzaji viumbe maji na kuishauri Serikali katika kuendeleza, kuimarisha na kulinda Sekta ya Uvuvi nchini.

Taasisi imekuwa ikifanya tafiti za kimkakati na zenye tija kwa ustawi wa sekta, wananchi na Taifa kwa ujumla kupitia vituo vyake vilivyopo Dar es Salaam, Mwanza, Mbeya na Kigoma. Tafiti zinazofanyika zimesaidia kuongeza uzalishaji wa samaki, ajira na thamani ya mazao ya uvuvi, na hivyo kukuza kipato kwa wananchi na Taifa.

Aidha, kutokana na utafiti uliofanyika na unaoendelea kufanyika, TAFIRI ilitoa mapendelegezo yaliyotumika kuhuisha vipengele vya Sera ya Uvuvi ya Mwaka 2015, Kanuni za Uvuvi 2009 na marekebisho

na miongozo mbalimbali katika kuhakikisha kuwa rasilimali za uvuvi zinakuwa endelevu.

Mheshimiwa Spika, katika kutekeleza majukumu yake ambayo ni kwa mujibu wa sheria iliyoianzisha TAFIRI imepata mafanikio kadhaa ikiwa ni pamoja na yafuatayo:

(i) Utekelezaji wa miradi 62 ya utafiti na kutoa machapisho (publications" 197 kwenye majarida yenye hadhi ya kimataifa (peer-reviewed high impact journals), katika mwongo mmoja. Aidha, miradi 18 ya utafiti inatekelezwa katika mwaka huu wa fedha

(ii) Matokeo ya tafiti za TAFIRI yamechangia maendeleo ya Sekta ya Uvuvi kwa kuwezesha kutungwa kwa Sera, Sheria na Kanuni za usimamizi endelevu wa rasilimali za uvuvi.

Hii ni pamoja na (a) Kanuni ya ukubwa (slot size) wa samaki wanaoruhusiwa kuvuliwa. Mfano sangara wa Ziwa Victoria urefu unaoruhusiwa ni Sentimeta 50 – 85.); (b) Kanuni ya ukubwa (urefu) wa mabondo ya samaki (Fish Maws) aina ya sangara Sentimeta 17 – 30 sawa na ukubwa wa Sangara; na (c) Kanuni ya kuzuia uvuvi wa kutumia nyavu za macho madogo pamoja na makokoro;

(iii) Kuandaliwa kwa mipango ya usimamizi endelevu wa rasilimali (Sustainable Fisheries Management plans) ya Kambamiti, Pweza, na Samaki wadogo wadogo wa tabaka la juu.

(iv) Kufanya tafiti kwa mara ya kwanza katika kipindi cha takribani miaka 30, kuhusu wingi na mtawanyiko wa samaki katika Ziwa Tanganyika kwa fedha za maendeleo za ndani na kubaini kwamba, Ziwa Tanganyika, upande wa Tanzania, kuna kiasi cha tani 138,500 za samaki wanaojumuisha dagaa, migebuga na aina zingine. Utafiti huu ulifanyika kipindi cha masika (mwezi Februari na Machi 2022).

(v) Kupitia Jumuiya ya Afrika Mashariki, TAFIRI imeshirikiana na Shirika la Uvuvi la Ziwa Victoria (LVFO), kufanya utafiti wa wingi, bioanuwai na mtawanyo wa samaki katika Ziwa

Victoria na kubaini kwamba, wingi wa Sangara umepungua kwa takribani asilimia 50 kutoka tani 1,024,623 mwaka 2020 mpaka tani 502,919 mwaka 2021.

- (vi) Kutafiti na kutambua maeneo yanayofaa kufuga samaki kwenye vizimba katika mikoa ya Kagera na Mwanza na kubaini maeneo 36 yanayofaa kwa ufugaji wa samaki kwenye vizimba. Zoezi hili limeiwezesha Serikali kutekeleza mradi wa kuanzisha atamizi maalum za ufugaji samaki kwenye vizimba ambao unatekelezwa kupitia fedha za mkopo wa masharti nafuu kutoka Shirika la Kimataifa la Fedha (IMF).
- (vii) Kutoa mafunzo kwa wadau 74 wa sekta ya uvuvi wakiwemo Maafisa Uvuvi, wanachama wa BMUs, wavuvi, wachuuzi na kina mama wakaangaji samaki kuhusu njia bora za uhifadhi, utunzaji na uchakataji wa samaki kwa lengo la kuongeza ubora.
- (viii) Kuwezesha Tanzania kupata nembo ya kiikolojia kwa zao la pweza hadi kufikia asilimia 89. Kazi hii inaendelea ambapo TAFIRI kwa kushirikiana na wadau wa maendeleo inafanya “traceability study” na kuandaa mpango wa uvunaji (harvesting strategy)
- (ix) Kufanya utafiti wa vyakula bora vya samaki ambapo hadi sasa aina tatu (TAFIRI 1, 2, 3) zimegunduliwa.
- (x) TAFIRI imebuni majiko banifu ya kukaushia Dagaa na samaki wengine ili kupunguza upotevu wa samaki baada ya mavuno.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio hayo TAFIRI inakabiliwa na changamoto kadhaa ikiwa ni pamoja na zifuatazo:

- i. Upungufu wa watumishi. Ili iweze kutekeleza kikamilifu majukumu yake Taasisi hii inahitaji watumishi 260. Hata hivyo, waliopo ni watumishi 148 hivyo kusababisha upungu wa watumishi 112 huku idara ya utafiti ambayo ndiyo yenye jukumu la msingi ikiwa na uhaba wa watumishi 62.
- ii. Ufinyu wa bajeti. TAFIRI imekuwa ikikabiliwa na ufinyu wa bajeti jambo ambalo linaathiri utekelezaji wa majukumu

yake. Kwa mfano wakati mahitaji halisi ya bajeti ya matumizi ya kawaida ya TAFIRI kwa mwaka ni shilingi 1,324,985,406/= katika mwaka wa fedha 2022/2023 kiasi kilichotengwa ni shilingi 662,492,703/=. Upungufu huu ni sawa na asilimia 50 ya mahitaji. Athari za ufinyu huo wa bajeti ni kukwamisha uendedhaji wa vituo vya utafiti na kuathiri shughuli za utafiti, pamoja na taasisi kuendelea kudaiwa na wazabuni.

iii. Upungufu wa vitendea kazi kama vile:-

- (a) Magari. Taasisi hii ina upungu wa magari kwa asilimia 60 kwani uhitaji ni magari 20 lakini yaliyopo ni 8 tu na kati ya hayo 6 ni mabovu na yanahitaji matengenezo makubwa. Hii inaathiri uendeshaaji na utafiti katika taasisi
- (b) Meli ya kufanya utafiti katika maji ya Ukanda Maalum wa Uchumi wa Bahari (EEZ). Tangu taasisi hii ianzishwe haijawahi kupata meli hiyo, na hivyo tafiti nyingi kufanyika kwenye maji ya Kitaifa na maziwa makuu kwa kutumia meli za kukodi na boti ndogo.
- (c) Vifaa vya maabara katika maabara ya Kyela, Mwanza na Sota. Hali hii hufanya Taasisi kulazimika kuazima vifaa kutoka taasisi zingine nchini au Kenya; pamoja na kusafirisha sampuli, hasa za kupima vinasaba na isotopu imara (stable isotope) nje ya nchi.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilijulishwa kwamba TAFIRI inafanya mapitio ya mpango mkakati uliopo na kuandaa mpya ili pamoja na mambo mengine uweze kusaidia kutatua baadhi ya changamoto zilizopo. Mpango mkakati mpya utawezesha TAFIRI kutekeleza yafuatayo:

- (j) Uzalishaji Viumbe Maji (Fisheries and Aquaculture CeKuwa na Maabara Kuu ya Utafiti wa Uvuvi na Ukuntral Laboratory). Maabara hii itakuwa ya kisasa kwa ajili ya uchakataji wa sampuli mbalimbali zikiwemo za samaki, vinasaba vya samaki, ubora wa maji, madini tembo, kuchunguza ubora wa vyakula vya samaki, na yenye uwezo wa kutambua magonjwa ya viumbe maji;

- (ii) Kuwa na Kituo Maalumu cha Uzalishaji wa Mbegu Bora za Samaki aina ya Sato na Utafiti na uzalishaji wa chakula bora cha viumbe maji;
- (iii) Kuwa na meli kubwa yenye urefu wa angalau kuanzia mita 34 na upana wa mita 6.6. Meli hii itasaidia kufanya utafiti wa kujua aina na wingi wa rasilimali za uvuvi zilizopo katika Ukanda wa Uchumi wa Bahari pamoja na maji ya ndani na kitaifa. Hii itapunguza ucheleweshwaji wa kuishauri Serikali kuhusu rasilimali hizi muhimu kwa uchumi wa buluu; na
- (iv) Kuanzisha Mfuko wa Maendeleo ya Utafiti wa Uvuvi na Ukuzaji Viumbe Maji (Fisheries Research Development Fund) kama ilivyoainishwa kwenye Kifungu Na. 25 cha Sheria ya TAFIRI Namba 11 ya mwaka 2016.

Mheshimiwa Spika, ni mtazamo wa Kamati kwamba ili nchi yetu iweze kunufaika kikamilifu na Uchumi wa Bluu, TAFIRI lazima ipewe bajeti ya kutosha ili iweze kutekeleza kikamilifu majukumu yake. Ni wazi kwamba, kama hakuna utafiti unaojitosheleza kuhusu aina na wingi wa rasilimali za uvuvi zilizopo katika Ukanda wa Uchumi wa Bahari pamoja na maji ya ndani na kitaifa, Serikali haitaweza kutambua kiwango cha uwekezaji kinachohitajika katika uchumi wa bluu, sambamba na mafanikio ambayo nchi itayapata kutokana na uvunaji wa rasilimali hizo.

Kamati inasikitishwa na ukweli kwamba, tangu ilipoanzishwa taasisi hii haina meli ya kufanya utafiti katika maji ya Ukanda Maalum wa Uchumi wa Bahari (EEZ), hivyo tafiti nyingi zimekuwa zikifanyika kwenye maji ya Kitaifa na maziwa makuu kwa kutumia meli za kukodi na boti ndogo. Hata tafiti hizo zimekuwa zikifanyika kwa kutumia vifaa vya maabara vya kuazima ama kutoka taasisi nyingine nchini au nchi jirani ya Kenya.

Ni ushauri wa Kamati kwamba, ili taifa letu linufaike na uchumi wa bluu, ni lazima TAFIRI iwezeshwe kupata meli kubwa yenye urefu wa angalau kuanzia mita 34 na upana wa mita 6.6. ili iweze kutafiti kikamilifu na kuishauri Serikali juu ya rasilimali za uvuvi zilizopo katika Ukanda wa Uchumi wa Bahari pamoja na maji ya ndani na kitaifa.

2.5.3 Taasisi ya Utafiti wa Mifugo Tanzania (TALIRI)

Mheshimiwa Spika, Taasisi ya Utafiti wa Mifugo Tanzania (TALIRI) ilianzishwa kwa Sheria. Namba 4 ya mwaka 2012. Kwa ujumla, TALIRI ina jukumu la msingi ambalo ni kufanya na kuratibu utafiti wa mifugo Tanzania Bara ili kuboresha na kuendeleza maendeleo ya Sekta ya Mifugo nchini. Ili kufikia lengo hilo Taasisi inatekeleza majukumu mengine kwa mujibu wa sheria kama ifuatavyo:

- i. Kutafiti kuhusu uzalishaji, usindikaji, uhifadhi, matumizi na uuzaji wa bidhaa za wanyama na bidhaa za ziada;
- ii. Kutafiti kuhusu uendelezaji wa malisho na malisho, usimamizi na matumizi ya malisho ya mifugo na matumizi sahihi na usimamizi wa rasilimali za nyanda za malisho;
- iii. Kutafiti kuhusu ustawi wa wanyama, afya ya wanyama na magonjwa; na masuala ya kijamii na kiuchumi ya tasnia ya mifugo;
- iv. Kupanga, kufanya, kusaidia, kukuza na kuratibu utafiti na matumizi yake katika uzalishaji wa mifugo na sayansi shirikishi;
- v. Kushirikiana na vyombo vingine vinavyohusika kutoa miongozo na kuhakikisha utoaji wa tafiti bora za mifugo na watoa huduma wa utafiti wa mifugo;
- vi. Kuandaa programu zinazofaa za mafunzo na kushirikiana na mashirika na taasisi nyingine za elimu ya juu kwa madhumuni ya kupata wafanyakazi wa hali ya juu wa kisayansi katika sayansi ya uzalishaji wa mifugo;

- vii. Kusajili watoa huduma wa utafiti wa mifugo katika sekta ya umma na binafsi, na kudumisha rejista kuu ya utafiti na maendeleo ya mifugo;
- viii. Kuweka na kudumisha hifadhi za jeni kwa madhumuni ya kuainisha, kutathmini na kuhifadhi rasilimali za kijeni za mifugo na malisho; na
- ix. Kukuza matumizi ya bioteknolojia na hatua za usalama wa viumbe ili kuboresha uzalishaji wa mifugo;

Mheshimiwa Spika, kutokana na tafiti mbalimbali ambazo zimekuwa zitekelezwa na TALIRI mafanikio kadha yamepatikana. Baadhi ya mafanikio hayo ni pamoja na:-

- i. Kuongezeka kwa kiwango cha upatikanaji wa maziwa, mayai na nyama ambavyo ni vyanzo muhimu vya protini na lishe bora;
- ii. Kuongezeka kwa upatikanaji wa malighafi za viwandani kama maziwa na ngozi na hivyo kuchangia kuongeza uzalishaji katika viwanda vya usindikaji wa mazao ya mifugo;
- iii. Kukua kwa kipato cha wafugaji kutokana na kuongeza mifugo iliyotokana na mbegu bora ;
- iv. Wafugaji kuanza kufuga mbegu bora ya mifugo na kupunguza mifugo ya asili ambayo ina tija ndogo;
- v. Upatikanaji wa vyakula bora vya mifugo vya vya msingi na vyakula vya ziada ambavyo vinachangia uzalishaji na afya kwa aina zote za Mifugo.
- vi. Elimu ya usindikaji na utengenezaji wa vyakula vya mifugo vyenye kukidhi mahitaji ya mnyama na ubora unaotakiwa na hivyo kumpunguzia mfugaji gharama za vyakula;
- vii. Udhibiti wa visumbufu na magonjwa ya mifugo na hivyo kuongeza uzalishaji na tija ya mifugo;
- viii. Udhibiti wa visumbufu na mimea vamizi Kuboresha upatikanaji wa malisho ya mifugo kwa kuongeza uzalishaji wa mbegu bora na kudhibiti magugu vamizi bila kuathiri mazingira; na

- ix. Uzalishaji na usambazaji wa mbari bora za ng'ombe, mbuzi, kuku na kondoo kwa wafugaji katika mikoa mbalimbali nchini

Mheshimiwa Spika, licha ya manufaa hayo yaliyoorodheshwa, Kamati imebaini changamoto kuu tatu zifuatazo:-

- a) Ufinyu wa bajeti kwa Taasisi hii jambo linaloathiri utekelezaji wa majukumu yake na hasa kufanya tafiti na kupeleka matokea ya tafiti hizo kwenye jamaa ili wafugaji waweze kuzitumia;
- b) Uvamizi wa maeneo ya Taasisi unaofanywa na jamii inayozunguka maeneo hayo kutokana na maeneo hayo kutopimwa na kuwekewa mipaka inayotambulika kisheria; na
- c) Kasi ndogo katika utafiti na matumizi ya matokeo ya utafiti wa malisho ya mifugo, jambo ambalo limesababisha wafugaji wengine kukosa mbegu na elimu ya uzalishaji wa malisho na hivyo kuendelea kuchunga kwa kuhama hama jambo linalosababisha migogoro baina ya wafugaji na watumiaji wengine wa ardhi;

Mheshimiwa Spika, Bunge lako Tukufu katika nyakati limekuwa likiishauri Serikali juu ya umuhimu wa taasisi hii kuwezesha kibajeti na raslimali nyingine ili iweze kutimiza majukumu yake kikamilifu, lakini Serikali imekuwa ikisuasua katika kutekeleza ushauri huo. Kamati hairidhishwi na hatua ya Serikali kutokuchukua hatua stahiki kuwezesha TALIRI ili iweze kutekeleza majukumu yake kikamilifu.

2.5.4 Bodi ya Pareto nchini (TPB)

Mheshimiwa Spika, Bodi ya Pareto Tanzania ilianzishwa kwa sheria ya Bunge namba 1 ya mwaka 1997 pamoja na marekebisho yake 'Crops Laws" (Miscellaneous Amendments) 2009 na Kanuni za pareto 2015. Bodi hii ina majukumu yanayohusu uwezesaji na usimamizi (regulatory functions) kama vile utoaji wa leseni mbalimbali kwa wadau waliopo katika sekta, ambao ni wasindikaji na wanunuzi wa zao la Pareto. Bodi

inawajibika pia kusimamia masuala yote yanayohusiana na uzalishaji kwa kuhakikisha kwamba sheria, kanuni na taratibu za uzalishaji na usindaji wa zao zinafuatwa.

Uzalishaji wa zao la Pareto ambao unafanyika katika nyanda za nyanda za juu kusini na kanda ya kasiakzini kwa asilimia 99.9 unahusisha wadogo ambao wengi wana maeneo yenye ukubwa wa nusu eka na kuendelea

Mheshimiwa Spika, Kamati ilifahamishwa kwamba Mikakati ya Serikali kupitia Bodi ya Pareto ya kuendeleza tasnia ya Pareto nchini (2020/2021- 2023/24) ni kushirikiana na wadau mbalimbali ili kukuza tasnia ya pareto na kuifanya iendeleo kuchangia katika ukuaji wa pato la mkulima na taifa. Kupitia mikakati hiyo Bodi ya Pareto inalenga kuzalisha tani 3,500 katika msimu wa 2022/2023 hiyo ikiwa ni ongezeko la tani 900 katika msimu mmoja

JEDWALI: TAARIFA FUPI YA UZALISHAJI WA ZAO LA PARETO KITAIFA

S/Na.	MSIMU WA UZALISHAJI	UZALISHAJI (TANI)
1.	2015/2016	2,113
2.	2016/2017	2,126
3.	2017/2018	2,400
4.	2018/2019	2,118
5.	2019/2020	2,510
6.	2020/2021	2,412
7.	2021/2022	2,694

Chanzo: Bodi ya Pareto

Mheshimiwa Spika, miongoni mwa mafanikio ya zao la Pareto nchini ni pamoja na:-

- Kuongezeka kwa idadi ya wakulima waliosajiliwa kutoka wastani wa wakulima 3000 (mwaka 2016) hadi wakulima 10,564 katika msimu wa 2021/2022.

- ii. Kuendelea kuongezeka kwa uzalishaji kutoka wastani wa tani 2,133 katika msimu wa mwaka 2015/2016 hadi wastani wa tani 2,694 katika msimu wa mwaka 2021/2022. Ongezeko hilo ni sawa na asilimia 20.8
- iii. Kuongezeka kwa tija ya uzalishaji kwa asilimia 60 ambapo uzalishali umeongezeka kutoka wastani wa kilo 300 kwa hekari katika msimu wa mwaka 2005/2006 hadi kufikia wastani wa kilo 750 kwa hekari katika msimu wa 2021/2022.
- iv. Kuendelea kuimarika kwa uzalishaji wa pareto katika maeneo mapya hususan Kanda ya Kaskazini ambayo ni Wilaya za Arusha, Meru, Babati, Mbulu Mji na Halmashauri ya Mbulu. Maeneo haya kabla ya 2015/2016 uzalishaji wake ulikuwa chini ya tani 10 kwa mwaka.
- v. Kuongezeka kwa viwanda vya kuongeza thamani ya la pareto (value addition) kutoka viwili (2) mpaka saba (7) kwani Pareto yote inayozalishwa nchini inasindikwa na kuuzwa kama bidhaa na siyo pareto ghafi;
- vi. Mchango wa zao la pareto katika mauzo ya nje umefikia shilingi bilioni 14.4 kwa mwaka.
- vii. Aidha, kutokana na bei ya maua kuendelea kupanda pato la wakulima wa pareto limeendelea kukua ambapo takribani ya shilingi bilioni 8.3 zililipwa kwa wakulima katika msimu wa 2021/22 kutokana na kuuza maua tani 2,600.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio hayo Kamati ilibaini changamoto kadhaa ikiwa ni pamoja na:-

- i. Uwekezaji mdogo katika tafiti za zao hususan mbegu bora;
- ii. Uchache wa watumishi;
- iii. Kukosekana kwa vyanzo endelevu vya rasilimali fedha kwa ajili ya kuendeleza zao.
- iv. Kupungua kwa nguvu kazi katika baadhi ya maeneo yanayozalisha pareto kutokana na vijana wengi kutopenda shughuli za kilimo cha pareto,

- v. Kuwepo kwa mazao shindani dhidi ya pareto hususan mazao ya bustani,
- vi. Upungufu wa vitendea kazi;
- vii. Ukosefu wa mali ghafi za kutosha za mahitaji ya viwanda vilivyopo na ukosefu wa viwanda vinavyozalisha bidhaa za mwisho;pamoja na
- viii. Mabadiliko ya tabia nchi yanayoambatana na milipuko ya wadudu na magojwa mbalimbali.

Mheshimiwa Spika, ni mtazamo kwamba, Serikali itoe vibali vya kuajiri ili kuwezesha Bodi kumaliza changamoto ya watumishi na hivyo iweze kutekeleza majukumu yake kikamilifu.

Aidha, Serikali kwa kushirikiana na wadau itenge fedha za kutosha ili kuhakikisha upatikanaji wa mbegu bora na kuhakikisha zinawafikia wakulima ambao wamehamasika kuingia katika kilimo cha pareto.Pia, Serikali ihamasishe wawekezaji wenye uwezo wa kujenga Viwanda vitakavyozalisha bidhaa ya mwisho.

Aidha, mchakato wa kufanya mabadiliko ya kanuni kama ilivyoafikiwa katika mkutano mkuu wa wadau kwenye msimu wa mwaka 2022/23, uharaikishwe ili kuwezesha Kampuni za Usindikaji wa zao kuchangia asilimia fulani ya mapato yao kwa ajili maendeleo ya zao.

Mheshimiwa Spika, aidha, Kamati ina mashaka iwapo lengo la Bodi ya Pareto kuzalisha tani 3500 katika msimu wa 2022/2023 litafikiwa hasa kwa kuzingatia kwamba, takwimu za misimu saba (7) ya uzalishaji zinaonesha wastani wa uzalishaji wa zao hilo nchini ni tani 2,600 kwa msimu.

Kamati inashauri Serikali iendeleo kushirikiana na wadau katika tafiti za kina kwa lengo la kuinua matumizi ya bidhaa za pareto kwa ajili ya soko la ndani na Afrika kwa jumla na hivyo kupanua soko la pareto. Aidha, uhamasishaji na elimu zaidi vielekezwe kwa wakulima kuhusu umuhimu wa zao hili.

Hatua hiyo itasaidia kuongeza kiwango cha uzalishaji wa zao hili, ingawa unaweza usiwe kwa kiwango kinachoelezwa katika mkakati wa Bodi ya pareto.

2.5.5 Yatokanayo na Taarifa za Utendaji wa Wizara na Taasisi za Serikali

i) Upatikanaji wa Mbolea

Mheshimiwa Spika, Kamati inatambua kwamba tija ya mazao ya kilimo inategemea matumizi sahihi ya pembejeo za kilimo ikiwemo mbegu bora, viuatifu na mbolea. Uchambuzi uliofanywa na Kamati umebaini takribani **asilimia 90** ya mbolea za viwandani zinazotumika nchini huagizwa kutoka nje ya nchi hali hii imesababisha wakulima kupata mbolea na viuatifu kwa bei kubwa.

Mheshimiwa Spika, kwa msimu wa mwaka 2021/2022 bei za mbolea zimepanda katika soko la dunia kutokana na uwepo wa UVIKO 19. Kutokana na janga hilo baadhi ya viwanda vya uzalishaji wa mbolea vilisitisha uzalishaji, vingine kupunguza uzalishaji na nchi wazalishaji wa mbolea kusitisha uuzaji wa mbolea nje au kuuza kwa bei kubwa. Hali hiyo ilisababisha hali ya mbolea nchini kuongezeka maradufu.

Mheshimiwa Spika, pamoja na changamoto ya bei ya mbolea, bado wakulima wengi nchini wanakabiliwa na changamoto ya mbolea kupatikana kwa wakati.

ii) Kilimo cha Kutegemea Mvua

Mheshimiwa Spika, wakulima wengi wa nchi yetu ni wakulima wadogo ambao wameendelea kutegemea kilimo cha mvua

ambacho hakina uhakika. Kwa sababu ya mabadiliko ya tabia nchi kumepelelea uhaba wa mvua na mvua zisizotabirika kumesababisha kupungua uzalishaji wenye tija .

Mheshimiwa Spika, kwa sababu hiyo, ipo haja ya kupunguza utegemezi wa kilimo cha mvua kwa kuweka mikakati maradufu ya uvunaji na utunzaji wa maji na kuongeza mkazo kwenye kilimo cha umwagiliaji kwa kutumia maziwa, mabwawa, mito, chemichemi ikiwemo mabonde mengi yanayotiririsha maji kwa wingi hasa wakati wa mvua.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi uliofanywa na Kamati umebaini kuwa pamoja na umuhimu wa kilimo cha umwagiliaji, Serikali kwa muda mrefu haikuwekeza katika ujenzi wa miradi mikubwa ya umwagiliaji na badala yake ilijielekeza kwenye kujenga na kukarabati skimu ndogo za umwagiliaji.

iii) **Ukosefu wa Matumizi Sahihi ya Zana Bora za Kilimo**

Mheshimiwa Spika, tafiti zinaonyesha **asilimia 54** ya wakulima nchini wanaendelea kutumia jembe la mkono kama njia kuu ya uzalishaji badala ya kutumia zana bora za kilimo. Hali hii imesababishwa na kukosekana kwa mipango madhubuti ya kitaifa ya kuendeleza matumizi ya zana bora za kilimo yakiwemo matrekta pamoja na kukosekana kwa mipango ya kujenga au kufufua viwanda vya kuzalisha zana za kilimo.

iv) **Changamoto zinazokabili Tasnia ya Ushirika Nchini**

Mheshimiwa Spika, mafanikio ya vyama vya ushirika nchini yanawezwa kupimwa kwa kuangalia idadi ya viwanda vinavyomilikiwa na vyama vya ushirika. Vyama vya ushirika nchini vinamiliki viwanda vikubwa, vya kati na vidogo vidogo vipatavyo 171. Kati ya hivyo, viwanda 145 vinafanya kazi.

Aidha, uchambuzi uliofanywa na Kamati umebaini kuwa hadi hivi sasa, hakuna Asasi iliyofanikiwa kuwa na viwanda vingi katika sekta mbalimbali kama ushirika, hakuna Asasi shirikishi zilizo katika uzalishaji, uchakataji na utafutaji masoko na kuuza kwa kiwango cha vyama vya ushirika nchini.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaamini ushirika ndio njia sahihi ya kumkomboa mkulima mdogo kutoka kwenye unyonyaji. Kupitia vyama vya ushirika ni rahisi kupata mitaji kwa njia ya mikopo kutoka Taasisi za fedha hivyo mchango wa ushirika ni mkubwa katika kuwawezesha kiuchumi wanachama wake kutengeneza fursa za ajira na kuchangia katika Pato la Taifa.

Mheshimiwa Spika, pamoja na umuhimu wa ushirika kwa maendeleo ya wanachama na Taifa kwa ujumla Tasnia ya Ushirika inakabiliwa na changamoto kadhaa, nyingi zikiwa zinatokana na mapungufu katika utekelezaji na baadhi zikiwa zinatokana na mapungufu katika Sera na Sheria za Ushirika. Baadhi ya changamoto hizo ni kama zifuatazo: -

- a) Wanachama wengi wa vyama vya ushirika, wakiwemo Viongozi, Watendaji, Wasimamizi na Maafisa Ushirika kutokuwa na weledi pamoja na uelewa wa maadili na misingi ya ushirika;
- b) Wigo wa ushirika kutopanuka kwa haraka kuingia katika maeneo mapya ili kuendana na mipango ya maendeleo ya kiuchumi ya Taifa kama vile uanzishwaji wa viwanda na miradi mbalimbali mikubwa ili kuwawezesha wanaushirika kuhusika katika mnyororo mzima wa thamani – kuanzia ununuzi na usambazaji wa pamoja wa pembejeo; uzalishaji wa mali ghafi (*raw materials*); uhifadhi (*warehousing*),

uchakataji katika viwanda vya ushirika, ufungashaji na uuzaji katika maduka makubwa ya walaji na ya jumla ya ushirika (*cooperative supermarkets/stores*);

- c) Kutokuwepo na mfumo wa kisheria unaomwezesha Mraji wa Vyama vya Ushirika kuhusika moja kwa moja katika usimamizi wa makampuni yanavyomilikiwa na Vyama vya Ushirika na hivyo kusababisha viwanda vingi vya vyama vya ushirika kukosa taaluma ya usimamizi na kuwa katika hatari ya kufilisika;
- d) Kukosekana kwa mfumo imara wa masoko ya mazao ya vyama vya ushirika unaoweza vyama vikuu vya ushirika kuhusika katika kusimamia mfumo wa stakabadhi ya mazao ghalani katika mazao kunakochangia kuongeza gharama wa wanachama;
- e) Kukosekana kwa vigezo na mfumo sahihi wa upatikanaji wa Watendaji na Wajumbe wa Bodi za Vyama vya Ushirika kwa kuzingatia ukubwa wa biashara wanayofanya na mchepuo husika; na
- f) Kukosekana kwa ulazima wa elimu na mafunzo ya ushirika kwa Wanachama, Watendaji, Wajumbe wa Bodi za Vyama vya Ushirika pamoja na na Taasisi zinazohusika na ushirika.
- g) Kutofunganishwa kwa mfumo wa ushirika na sekta za uzalishaji, usindikaji, Fedha, masoko na maendeleo ya jamii

v) **Athari za Magonjwa ya Mifugo**

Mheshimiwa Spika, huduma za Afya ya Mifugo ni muhimu katika kuhakikisha kuwa mifugo inayozalishwa inakidhi viwango kulingana na mahitaji ya soko la ndani na nje ya nchi. Ili kufikia lengo hilo, mifugo inapaswa kukingwa dhidi ya magonjwa yanayoweza kusababisha vifo vya mifugo, kuhatarisha afya ya jamii na kuhatarisha usalama wa biashara na kuongeza gharama kwa wazalishaji wa mifugo.

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini uwepo wa wingi wa athari za magonjwa ya mifugo unatokana na uwepo wa mfumo dhahifu wa Kitaifa wa kuchunguza, kutambua na kuzuia au kudhibiti magonjwa. Hali hii inasababisha mifugo mingi inayozalishwa nchini kukabiliwa na magonjwa na hivyo kupelekea madhara yafuatayo: -

- a) Kuathirika kwa biashara ya nyama na hivyo kulikosesha Taifa fedha za kigeni kutokana na kushindwa kuuza nyama katika baadhi ya masoko ya kimataifa;
- b) Kulighalimu Taifa fedha nyingi kwa ajili ya kununua dawa za matibabu ya Mifugo; kwa mfano Ugonjwa wa Miguu na Midomo, Sotoka ya Mbuzi na Kondoo na Mdondo yanaigharimu nchi **Shilingi Bilioni 101.8** kwa mwaka; na
- c) Magonjwa ya mifugo huchangia magonjwa ya binadamu kwa takriban **asilimia 60** na kuligharimu taifa fedha nyingi kwa ajili ya kununua vifaa tiba na dawa.

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini licha ya umuhimu wa afya ya mifugo kwa mifugo yenyewe, binadamu na kwa biashara, udhibiti wa magonjwa ya mifugo unakabiliwa na changamoto mbalimbali.

Zifuatazo ni baadhi ya changamoto hizo: -

- a) Upungufu wa **majosho 8,525** na uchakavu wa majosho yaliyopo kwa ajili ya kuogesha mifugo;
 - b) Upungufu wa vituo vya uchunguzi wa magonjwa ya mifugo;
 - c) Bei kubwa ya dawa za kuogesha mifugo na viuatilifu vya mifugo;
 - d) Upungufu wa madaktari wa mifugo katika Mamlaka za Serikali za Mitaa;
 - e) Maeneo mengi ya nchi kuzungukwa na mapori ya hifadhi na wanyama pori hivyo kuleta changamoto katika kudhibiti baadhi ya magonjwa ya mifugo kama vile ugonjwa wa miguu na midomo na ugonjwa wa ndorobo;
 - f) Baadhi ya chanjo na dawa kutozalishwa nchini hivyo kulazimika kutumia fedha nyingi za kigeni kuingiza chanjo na dawa kutoka nje ya nchi; na
 - g) Elimu duni ya ufugaji bora kwa wafugaji ikiwemo kutozingatia ratiba za chanjo na matibabu kwa mifugo.
- vi) **Uzalisha na Usambazaji wa Mbegu Bora za Mazao ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi**

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa licha ya uwepo wa Kampuni kubwa (NARCO) ya kuzalisha ng'ombe wa nyama, Ukosefu wa Rasilimali fedha, watu na teknolojiana za kisasa zimesababisha kampuni hiyo kushindwa kuzalisha na kusambaza mbegu bora za mifugo kwa wafugaji. Hali hii imesababisha wafugaji wachache

wenye uwezo wa kifedha kuagiza mbegu bora kutoka nchi za nje.

Mheshimiwa Spika, Kamati inatambua kwamba Serikali imejielekeza kuongeza uwekezaji na uzalishaji mkubwa wa viumbe maji (ufugaji wa samaki) kwa kutumia fursa ya uwepo wa rasilimali za maji zilizopo katika Bahari, Maziwa, Mabwawa, mito na mabonde oevu (*Aquaculture*). Hata hivyo Kamati imebaini kwamba uzalishaji wa vifaranga bora vya samaki bado upo chini kutokana na changamoto kadhaa ikiwa ni pamoja na uhaba wa zana na teknolojia za kisasa, huduma duni za ugani na uwekezaji mdogo unaotokana na ufinyu wa bajeti.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa mbegu bora za mazao ya kilimo, ukosefu wa fedha za kutosha za kutekeleza miradi ya maendeleo na utolewaji husioridhisha wa fedha zinazoidhinishwa na Bunge umeathiri utendaji kazi wa Wakala wa Mbegu za Kilimo (*Agricultural Seed Agency – ASA*)

Mheshimiwa Spika, hali hii imesababisha mashamba yanayotumiwa na ASA, kushindwa kuzalisha kwa tija kwa sababu ya kutegemea mvua badala ya uzalishaji mbegu kwa kutumia umwagiliaji, kushindwa kufanya ukarabati wa miundombinu ambayo ni chakavu na kushindwa kufufua mashamba ya mbegu ya Serikali.

Mheshimiwa Spika, sababu hizi zimepelekea nchi yetu kutumia fedha nyingi za kigeni kuagiza kiasi kingi cha mbegu kutoka nchi za nje kwa gharama kubwa.

vii) **Upatikanaji wa Vyakula, Malisho na Rasilimali Maji kwa Ajili ya Kunyweshea Mifugo;**

Mheshimiwa Spika, uhaba wa maji na malisho unasababisha vifo vya mifugo na uzalishaji wa mifugo isiyo na ubora kulingana na mahitaji ya soko hususan viwanda vya kusindika nyama na masoko ya kimataifa. Aidha, tija ya mifugo katika utoaji wa maziwa upungua hususan wakati wa kiangazi na hivyo kukwamisha usindikaji wa maziwa viwandani.

Mheshimiwa Spika, Kukosekana kwa malisho ya mifugo kulikosababishwa na ukame kumeathiri Tasnia ya Mifugo. Tathimini iliyofanywa na Serikali inaonyesha kwa kipindi cha kuanzia mwezi Septemba, 2021 hadi Januari 2022 athari zitokanazo na ukame zimeleta madhara kwenye tasnia ya mifugo kama ifuatavyo: -

- a) Vifo vya mifugo takribani **306,358** ambavyo vinajumuisha **ng'ombe 157,695, mbuzi 48,290, kondoo 94,230, punda 6,135** na **ngamia 8**;
- b) Kupungua kwa thamani ya mifugo kutokana na kudhoofika;
- c) Kuongezeka kwa magonjwa yaenezwayo na kupe kunakosababishwa na ukosefu wa maji kwenye majosho na wafugaji wengi kwenda mbali na majosho kutafuta malisho na maji;
- d) Kukauka kwa vyanzo vya maji kwa mifugo hususani mabwawa, malambo, visima, mito na madimbwi;

- e) Migogoro baina ya wafugaji na watumiaji wengine wa ardhi kutokana na wafugaji kuhangaika kutafuta maji na malisho;
- f) Biashara ya mifugo hai kwenye minada mbalimbali imepungua kutokana na wafugaji wengi kuhama maeneo yao ya asili kwenda kutafuta malisho na maji sehemu za mbali. Hali hii imesababisha bei ya ng'ombe bora kwenye minada kupanda kutoka **shilingi 1,400,000** hadi shilingi **1,900,000** kwa ng'ombe mmoja;
- g) Viwanda vya kuchinja mifugo na kuchakata nyama vimeathirika kwa kupungua kwa mifugo inayopelekwa viwandani. Mfano kiwanda cha *Tan Choice* cha Kibaha kilisimamisha kuchinja ng'ombe tangu mwezi Oktoba, 2021 kutokana na uhaba wa ng'ombe wenye ubora stahiki kwa ajili ya nyama ya kuuza nje ya nchi;
- h) Bei ya nyama kwenye mabucha zimepanda kutoka wastani wa shilingi 6,000 hadi shilingi 7,500 kwa kilo ya nyama ya mchanganyiko na kutoka shilingi 8,000 hadi shilingi 12,000 kwa kilo ya nyama ya steki kutokana na kupungua kwa ng'ombe wanaouzwa minadani kwa ajili ya kuchinjwa; na
- i) Viwanda vya kusindika maziwa kushindwa kuzalisha kulingana na mahitaji na hivyo Taifa kulazimika kutumia fedha za kigeni kuagiza maziwa kutoka nje ya nchi.

viii) **Ufanisi na Usimamizi wa Tasnia ya Ugani**

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa kukosekana kwa mfumo madhubuti unaosimamiwa na Wizara za kisekta kwa kushirikiana na TAMISEMI ndio

chanzo cha kuporomoka kwa ufanisi wa tasnia ya ugani licha ya Wizara za kisékta kuwa na Kurugenzi ya Mafunzo na Ugani.

Mheshimiwa Spika, pamoja na nia nzuri ya Serikali ya kutunga na kutekeleza Sera ya Ugatuzi wa Madaraka ya mwaka 2000 kumekuwepo na changamoto ya kukosekana kwa mfumo madhubuti wa usimamizi wa sekta za kilimo, mifugo na uvuvi katika ngazi ya Halmashauri.

Mheshimiwa Spika, Ukosefu wa mfumo huo kwa muda mrefu umesababisha huduma ya Ugani kukabiliwa na matatizo mabalimbali ikiwemo, upungufu mkubwa wa Maafisa Ugani katika ngazi ya Kijiji, Kata na Halmashauri za Wilaya. Pia, wagani wachache waliopo wanakabiliwa na upungufu wa vitendea kazi ikiwemo vyombo vya usafiri na mafunzo rejea ya mara kwa mara ili kuwawezesha kutoa huduma ya ugani wa kilimo, mifugo na uvuvi kulingana na mabadiliko ya kiteknolojia na kiuchumi.

Mheshimiwa Spika, pamoja na changamoto hizo, Kamati inaipongeza Serikali kwa Mwaka wa Fedha 2021/2022 kutenga fedha kwa ajili ya kununua pikikipi na simu janja kama vitendea kazi kwa ajili ya kuwasaidia wagani kuwafikia wakulima kwa urahisi na kurahisisha mawasiliano na wakulima.

ix) **Changamoto katika shughuli za Utafiti**

Mheshimiwa Spika, tafiti katika kilimo, ufugaji na uvuvi hufanywa na Taasisi ya Utafiti wa Kilimo (*Tanzania Agricultural Research Institute –TARI*, Taasisi ya Utafiti wa Mifugo (*Tanzania Livestock Research Institute –TALRI*), Taasisi ya Utafiti wa Samaki (*Tanzania Fisheries Research*

Institute – TAFIRI) kwa kushirikiana na Vyuu Vikuu Mbalimbali.

Mheshimiwa Spika, Kamati inapongeza kazi nzuri inayofanywa na Taasisi za Utafiti nchini kulingana na kile walichoweza kufanya kutokana na bajeti ndogo wanayotengewa ambapo tafiti nyingi zinazohusu mbegu bora za mazao, aina bora za malisho ya mifugo na samaki na namna bora ya uzalishaji wa mazao ya mifugo zimefanyika na matokeo yamepatikana. Hata hivyo, matokeo ya tafiti hizi hayajawafikia na hayatumiwa na walengwa kutokana na kutokuwepo kwa mfumo imara wa usambazaji wa matokeo ya utafiti kutoka kwa watafiti kwenda kwa walengwa.

Mheshimiwa Spika, changamoto nyingine inayozikabili Taasisi za Utafiti ni utegemezi wa fedha za utafiti kutoka kwa wadau wa maendeleo. Utegemezi huu unasabisha baadhi ya tafiti kufanyika bila kuzingatia vipaumbele vya Nchi.

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini matokea ya utafiti yamekuwa yakiwanufaisha wazalishaji wengi wa mazao ya kilimo, mifugo na uvuvi hata hivyo, wanufaika wengi hawachangii chochote kwenye gharama za utafiti isipokuwa kwa mazao ambayo yanasimamiwa na Bodi za Mazao kama Kahawa, Chai, Pamba, Tumbaku na Korosho ambapo asilimia kidogo ya mauzo ya kila kilo hupelekwa kusaidia shughuli za utafiti, hatua ambayo imeongeza ufanisi kwa mazao hayo.

2.5.6 Mkakati wa Utekelezaji wa Miradi ya Maji Nchini kufikia Malengo ya Mwaka 2025

Mheshimiwa Spika, Maji ni rasilimali muhimu katika ustawi wa binadamu, wanyama, mimea na mazingira kwa maendeleo ya kijamii na kiuchumi kwa ujumla. Dira ya Maendeleo ya Taifa (Tanzania Development Vision – TDV 2025) pamoja na Mpango wa Taifa wa Maendeleo wa Miaka Mitano Awamu ya Tatu imebainisha maji kama kipaumbele kimojawapo katika kukuza uchumi hasa kwa kuchangia katika uzalishaji wa umeme, kilimo cha umwagiliaji, ufugaji, viwanda, usafirishaji na uchukuzi na kupunguza umaskini.

Rasilimali za maji zilizopo nchini zinakadiriwa kuwa mita za ujazo bilioni 126 kwa mwaka ambapo rasilimali za maji juu ya ardhi ni mita za ujazo bilioni 105 na zilizopo ardhini ni mita za ujazo bilioni 21.

Mheshimiwa Spika, takwimu za 2022, zinaonesha kwamba mahitaji ya maji kwa matumizi mbalimbali nchini yanakadiriwa kuwa ni takribani mita za ujazo bilioni 47 kwa mwaka sawa na asilimia 37.37 ya maji yaliyopo nchini. Mahitaji hayo ya maji yanatarajiwa kuongezeka hadi kufikia wastani wa mita za ujazo bilioni 80 kwa mwaka ifikapo mwaka 2035.

Pamoja na Tanzania kuwa na rasilimali za maji za kutosha, mgawanyo wa rasilimali hizo haupo katika uwiano sawa katika maeneo mengi nchini, ambapo kuna uhaba mkubwa wa maji katika maeneo kame. Mahitaji ya maji yanazidi kuongezeka siku hadi siku kutokana na ongezeko la watu nchini na ukuaji wa shughuli za uzalishaji mali katika sekta mbalimbali. Vilevile, uharibifu wa mazingira, uhaba wa mvua unaotokana na

mabadiliko ya tabianchi, na matumizi mabaya ya maji husababisha kupungua au kukauka kwa vyanzo vya maji.

Kutokana na changamoto hizo, Serikali inaendelea kuweka mikakati mbalimbali kwa ajili ya kufikia malengo yaliyowekwa. Mikakati hiyo, inatekelezwa kupitia Programu ya Maendeleo ya Sekta ya Maji (WSDP 2006- 2025).

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Ilani ya Uchaguzi ya CCM ya mwaka 2020-2025 na ahadi mbalimbali za Viongozi wa Kitaifa mpango uliopo ni kuhakikisha huduma ya majisafi inafika zaidi ya asilimia 85 kwa wakazi wa vijijini na zaidi ya asilimia 95 kwa wakazi wa mijini ifikapo 2025. Aidha, huduma ya uondoshaji majitaka mijini inafikia asilimia 30 ifikapo 2025

Mheshimiwa Spika, pamoja na malengo hayo hali halisi ya upatikanaji wa maji hadi mwezi Juni 2022 ilikuwa imefikia wastani wa asilimia 74.5 kwa maeneo ya vijijini asilimia 86.5 kwa upande wa mjini, huku uondoshaji majitaka kwa maeneo ya mjini ikiwa ni asilimia 13.4

Ili kufikia malengo ya sekta ya maji ya 2025 Kamati ilijulishwa kwamba, Wizara imeendelea kutekeleza mipango na mikakati kwa kushirikisha wadau mbalimbali kuanzia maandalizi, utekelezaji na uendesaji wa miradi ya maji nchini. Mikakati hiyo ni pamoja na:-

- i. Kukamilisha miradi inayoendelea kabla ya kuanza miradi mipya;
- ii. Kuimarisha ushirikiano wa wadau katika usimamizi, utunzaji na uendelezaji wa vyanzo vya maji Katika kuhakikisha uwepo wa maji ya kutosha kwa ajili ya matumizi

mbalimbali. Utunzaji na uhifadhi wa vyanzo vya maji unahusisha utambuzi; uwekaji wa mipaka na kutangaza maeneo ya vyanzo hivyo katika Gazeti la Serikali kama maeneo tengefu ili yalindwe kisheria.

- iii. Ujenzi na ukarabati wa Mabwawa. Uwezo wa nchi yetu katika kuhifadhi maji katika mabwawa yaliyopo ni mita za ujazo bilioni 5.4 sawa na asilimia 5.2 ya maji yaliyo juu ya ardhi yanayopatikana kwa mwaka. Ni maoni ya Kamati kwamba, miundombinu mikubwa ya kuhifadhi maji inapaswa kujengwa katika maeneo kame kwa ajili ya matumizi mbalimbali.

Kamati inapongeza hatua ya Serikali kuanza ujenzi wa Bwawa la Kidunda ambapo Mkandarasi alianza kazi mwishoni mwa mwaka 2022 na mradi unatarajiwa kukamilika ndani ya miezi 36.

Hata hivyo, Kamati inashauri Serikali kukamilisha mchakato wa maandalizi ya ujenzi wa Bwawa la Farkwa na Ndembera ambayo mpango wa ujenzi ni wa siku nyingi lakini utekelezaji umekuwa ukisuasua kuanza.

- iv. Kutekeleza miradi mikubwa ya kimkakati kwa kutumia vyanzo vya maji vya uhakika, ambavyo ni maziwa makuu, mito mikubwa na mabwawa. Baadhi ya miradi hiyo ni pamoja na mradi wa kutoa maji Mto Ruvuma kupeleka Manispaa ya Mtwara – Mikindani; mradi wa kutoa maji mto Kiwira kupeleka Jiji la Mbeya; mradi wa kutoa maji mto Rufiji kupeleka Jiji la Dar es Salaam na maeneo ya Pwani; na mradi wa kutoa maji Ziwa Victoria kupitia Singida hadi Jijini Dodoma.

- v. Kuendelea kutumia kikamilifu rasilimali zilizopatikana katika utekelezaji wa Mpango wa Maendeleo wa Ustawi wa Jamii na Mapambano dhidi ya UVIKO – 19;
- vi. Kuhakikisha miradi ya maji katika miji 28 inakamilika kwa wakati; na
- vii. Kufanya ukaguzi, ufuatiliaji na usimamizi wa utekelezaji wa miradi ya maji ili kuhakikisha miradi inatekelezwa kwa ubora uliokusudiwa na kutoa huduma kwa wananchi.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mikakati iliyoweka katika utekelezaji wa miradi ili kufikia malengo ya sekta kwa mwaka 2025, Kamati ilijulishwa changamoto zifuatazo ambazo Wizara inakabiliana nazo:-

- a) Kiwango kikubwa cha upotevu wa Maji (Non – Revenue Water) ambacho kinasababisha hasara kwa mamlaka za maji. Kiwango cha upotevu wa maji ni asilimia 31, ambacho kipo juu ikilinganishwa na kiwango kinachokubalika kimataifa cha asilimia 20. Hali hiyo kwa sehemu kubwa inasababishwa na uchakavu wa miundombinu ya kusambaza maji; uhujumu wa miundombinu ya maji; pamoja na wizi wa maji kwa kufanya maunganisho yasiyo ya halali kwa kutumia vishoka.

Ni mtazamo wa Kamati kwamba, ili kukabili upotevu huo Wizara iziweke Mamalaka za Maji kufanya ukarabati na uboreshaji wa miundombinu chakavu ya maji, sambamba na kuelimisha wananchi kuhusu umuhimu wa kulinda miundombinu ya maji.

Aidha, sheria za maji zirekebishwe ziweze kutoa adhabu kali kwa wezi wa maji na wahujumu wa miundombinu ya maji.

Mheshimiwa Spika, kwa nyakati tofauti Kamati imeishauri Wizara kuhusu kufunga dira za maji zikiwemo dira za malipo ya kabla, lakini utekelezaji wake umekuwa wa kusuasua. Kamati inadhani ni wakati mwafaka sasa wa mamlaka kuanza kutumia dira hizo.

- b) Mahitaji makubwa ya fedha kwa ajili ya utekelezaji wa miradi mikubwa ya maji. Utekelezaji wa miradi mikubwa ya maji ikiwemo ujenzi wa mabwawa makubwa na miradi ya kutoa maji kwenye maziwa kupeleka maeneo mbalimbali unahitaji kiasi kikubwa cha fedha na hivyo imekuwa vigumu kuanza kwa wakati. Mfano ni kuanza kwa miradi ya bwawa la Kidunda na Farkwa.

Mheshimiwa Spika, Kamati inashauri Serikali kuanza kujielekeza katika matumizi ya fedha za ndani badala ya kutegemea fedha za wahisani ambazo hazina uhakika na zimeendelea kuchelewesha utekelezaji wa miradi mingi. Mfano wa kuigwa ni maamuzi ya Mheshimiwa Rais Dkt Samia Suluhu Hassan kuanza utekelezaji wa ujenzi wa Bwawa la Kidunda kwa fedha za ndani. Kamati inapongeza ujasiri huo, na inashauri utumike kwenye miradi mingine mikubwa.

- c) Mabadiliko ya Tabianchi. Athari za mabadiliko ya tabianchi zikiwemo ukame, kuchelewa kwa mvua na mafuriko zimeendelea kuathiri sekta ya maji kwa kusababisha vyanzo vya maji kukauka, kuongezeka kwa migao ya maji na kuharibika kwa miundombinu ya maji.

Mheshimiwa Spika, athari za mabadiliko ya tabianchi zimedhihirika katika vyanzo vingi vya maji kwa mfano

kupungua kwa kina cha maji Mto Ruvu, hali iliyosababisha taharuki na migao ya maji katika maeneo mbalimbali ya Jiji la Dar es Salaam na baadhi ya maeneo katika mkoa wa Pwani. Kamati inaipongeza Wizara na Mamlaka ya maji Dar es Salaam (DAWASA) kwa namna walivyokabiliana na tatizo la maji kwa Mikoa ya Dar es Salaam na Pwani

Ni ushauri wa Kamati kwamba, ili kukabili hali hii Serikali iendelee kuhimiza ushiriki wa wananchi katika utunzaji wa vyanzo vya maji pamoja na mazingira kwa kupanda miti rafiki.

2.5.7 Wakala wa Mbegu za Kilimo (*Agricultural Seed Agency- ASA*)

Mheshimiwa Spika, taasisi hii ilianzishwa kwa lengo la uzalishaji na uendelezaji wa mbegu bora za kilimo ili kuhakikisha usalama wa chakula nchini kwa kuongeza tija katika mbegu bora zinazofaa kwa kilimo. Kamati ilipokea na kujadili taarifa kuhusiana na utendaji wa taasisi hii ambapo mbali na mafanikio machache, ilibaini kwamba ASA inakabiliwa na changamoto kadhaa ambazo zinakwamisha azma yake ya kuzalisha mbegu za kutosheleza mahitaji nchini. Upungufu huo wa mbegu umelazimisha taifa kuendelea kutegemea mbegu kutoka nje ambazo zinapatikana kwa gharama kubwa.

Mheshimiwa Spika, changamoto ambazo Kamati ilijulishwa kuhusiana na taasisi hii ni pamoja na: -

- i) Fedha zinazoidhinishwa na Bunge kutopatikana kwa wakati na hata zinapopatikana siyo kwa wakati uliotarajiwa hasa kwa kuzingatia kwamba, mbegu zinapaswa kuzalishwa kwa kuendana na misimu ya

kilimo. Hali hii imesababisha mashamba mengi kushindwa kuzalisha kwa tija kwa sababu ya kutegemea mvua badala ya uzalishaji mbegu kwa kutumia umwagiliaji;

- ii) Ufinyu wa bajeti ya maendeleo ambao umeikwamisha ASA kukarabati miundombinu yake ambayo ni chakavu na kushindwa kufufua mashamba ya mbegu ya Serikali
- iii) Mashamba ya ASA kuvamiwa na jamii inayoyazunguka na kuanzisha shughuli za kibinadamu kama vile kilimo, makazi na malisho ya mifugo. Hii ni kutokana na maeneo hayo kukosa mipaka ya kisheria pamoja na uzio;
- iv) Kukosekana kwa Hifadhi ya Mbegu ya Taifa (*National Strategic Seed Reserve*). Ili kuwa na uhakika wa mbegu bora nchi inapaswa kuwa na hifadhi ya mbegu ya taifa itakayohifadhi mbegu zinazozalishwa na taasisi zake.

Mheshimiwa Spika, Kamati hairidhishwi na utengemezi wa kiasi hiki kwani kilimo ndiyo uti wa mgongo wa taifa, na kamwe haikipaswi kutegemea mbegu za nje. Ni ushauri wa Kamati kwamba Serikali ijenge uwezo wa Taifa kujitegemea katika kuzalisha na kuhifadhi Mbegu bora .

Mheshimiwa Spika, pamoja na changamoto hizo Kamati inapongeza Serikali kwa kuandaa mkakati wa kuongeza uzalishaji mbegu bora za alizeti kufikia Tani 5,000 ifikapo

mwaka 2023 kutokana na kilimo cha umwagiliaji. Hata hivyo, wasiwasi wa Kamati ni iwapo taasisi ya kuzalisha mbegu (ASA) itawezeshwa kibajeti ili kufikia malengo hayo hasa kutokana na mwenendo wa upatikanaji wa fedha unaosuasua.

2.6 Semina na Mafunzo

Mheshimiwa Spika, katika kipindi cha Januari 2022 hadi Januari 2023, Kamati ilipata Semina na Mafunzo kutoka Wizara mbalimbali, Taasisi za Serikali na Sekta binafsi ambazo shughuli zao kwa namna moja au nyingine zinaingiliana na shughuli za kuongeza mnyororo wa thamani kwenye mazao ya Kilimo, Mifugo, Uvuvi na sekta ya maji kwa ajili ya kujengea Kamati uelewa.

Mheshimiwa Spika, maelezo ya mafunzo yaliyotolewa pamoja na Wizara/Taasisi zilizotoa mafunzo hayo kwa Kamati yamefafanuliwa kwa kina kama ifuatavyo: -

i) **Wakala wa Mafunzo ya Mifugo (*Livestock Training Agency - LITA*)**

Mheshimiwa Spika, katika semina hii Kamati ilijifunza majukumu ya LITA ambayo ni pamoja na kuandaa wataalamu (Maafisa Ugani) kwa ajili ya kutoa huduma za ushauri wa kitaalamu kwa wafugaji, kuandaa wataalamu kwa ajili ya kufanya kazi kwenye viwanda vinavyosindika mazao yatokeanayo na mifugo pamoja na kuzalisha na kutunza rasilimali za mifugo na malisho bora kwa ajili ya kufundishia na kuhudumia jamii ya wafugaji ili kuwa na ufugaji wenye tija.

Mheshimiwa Spika, pamoja na umuhimu huo, Kamati ilibaini LITA inakabiliwa na upungufu na uchakavu wa miundombinu kama madarasa, maktaba na maabara za kufundishia, upungufu wa wakufunzi, ukosefu wa fedha za maendeleo pamoja na

kukosekana kwa mikopo ya Serikali na hivyo wanafunzi kushindwa kuhitimu mafunzo kwa kukosa ada.

Mheshimiwa Spika, changamoto hizi zimepelekea upungufu wa maafisa ugani kutoka **Maafisa ugani 17,400** wanaohitajika hadi **3,600 waliopo sasa** hali inayofanya Wafugaji kushindwa kupata elimu ya ufugaji wa kisasa na hatimae kuendelea kufuga kiasili na hivyo mifugo kukosa tija inayohitajika katika soko la ndani na la kimataifa.

ii) **Benki ya Maendeleo ya Kilimo Tanzania (*Tanzania Agricultural Development Bank* - TADB)**

Mheshimiwa Spika, semina kuhusu Majukumu ya Benki ya Maendeleo ya Kilimo Tanzania iliandaliwa na Wizara ya Fedha na Mipango ili kuiwezesha Kamati kufahamu majukumu ya benki hiyo, mafanikio na changamoto na namna benki hiyo inavyosaidia upatikanaji wa mikopo katika kuhakikisha ukuaji wa sekta ya kilimo nchini.

Mheshimiwa Spika, Wajumbe walielewa kuwa, TADB ilianzishwa na kupewa jukumu la kuwa benki ya kitaifa ya maendeleo ya kilimo nchini inayojiendesha kibiashara na kwa kuzingatia utekelezaji wa shughuli za maendeleo ya kilimo nchini.

Hivyo riba ya mikopo itolewayo na TADB haina tofauti sana na benki nyingine za biashara. Baadhi ya majukumu makuu ya benki ni pamoja na: -

- a) Kuchagiza utoaji wa mikopo katika sekta ya kilimo na mifugo ili kuchangia katika ukuaji wa sekta hizo;
- b) Kuongoza, kama benki ya kitaifa ya maendeleo ya kilimo, katika kutengeneza mikakati na programu za kujenga uwezo wa kutoa huduma za fedha

zinazolenga kuendeleza minyororo ya thamani ya mazao ya kilimo na mifugo;

- c) Kuchangia katika utekelezaji wa programu ya mageuzi ya sekta ya fedha (*Government's Second-Generation Financial Sector Reforms*) na kuendeleza kilimo nchini Tanzania kwa kuzingatia malengo ya kitaifa yaliyoainishwa na mipango mbalimbali ya maendeleo ikiwemo Dira ya Taifa ya Maendeleo (Vision 2025), Mipango ya Maendeleo ya Miaka Mitano (FYDPs), Mkakati wa Maendeleo ya Kilimo (ASDS), na Programu za Maendeleo ya Kilimo (ASDPs);
- d) Kuchagiza utoaji wa huduma za fedha kwa sekta ya kilimo kwa kutoa mikopo ya muda mfupi, muda wa kati, na muda mrefu kwa kupitia benki za biashara, benki za jamii (*community banks*), vyama vya kuweka na kukopa (SACCOS), na taasisi ndogo-ndogo za fedha (MFIs) zinazotoa mikopo katika sekta ya kilimo; na
- e) Kujenga uwezo wa taasisi zinazotoa huduma za fedha kwa sekta ya kilimo ikiwa ni pamoja na benki za biashara, benki za jamii, vikundi vya kuweka na kukopa (SACCOS), vyama vya msingi na vyama vya ushirika, vikundi vya wakulima wadogo wadogo, makampuni madogo yanayojishughulisha na kilimo nakadhalika.

SEHEMU YA TATU

3.0 MAONI NA MAPENDEKEZO

3.1 Maoni ya Jumla

Mheshimiwa Spika, kufuatia utekelezaji wa majukumu ya Kamati, yaliyobainika ikiwa ni pamoja na mafanikio na changamoto katika kipindi cha Januari 2022 hadi Februari 2023, Kamati inatoa maoni yafuatayo:-

- a) Dhana ya Ugatuzi wa Madaraka (D by D) licha ya kuungwa mkono nchini haitekelezwi ipasavyo. Kutotekelezwa kikamilifu kwa dhana hii kunaondoa muunganiko baina ya TAMISEMI na Wizara nyingine na hivyo kuathiri utekelezaji wa shughuli za maendeleo hasa katika sekta za uzalishaji katika ngazi ya halmashauri kutokana na kukosekana kwa mfumo madhubuti wa uratibu na usimamizi;
- b) Upungufu wa watumishi katika Wizara, Taasisi na Idara zinazo husika katika sekta za Kilimo, Mifugo, Uvuvi na Maji unaathiri utendaji kazi wa sekta hizo;
- c) Ufinyu wa bajeti na mtiririko usioridhisha wa fedha kutoka Hazina vimesababisha changamoto kwa Taasisi nyingi za Wizara ya Kilimo, Mifugo na Maji na hivyo kukwamisha utekelezaji wa majukumu na Miradi mbalimbali ya maendeleo;
- d) Uchakavu wa miundombinu ya skimu za Umwagiliaji umeathiri utendaji wa Tume ya Taifa ya Umwagiliaji kuongeza tija na uzalishaji wa mazao ya chakula na biashara nchini. Hali hiyo imesababisha kilimo kisicho na tija kutokana na kutegemea mvua ambazo hazina uhakika, na hivyo kuleta mashaka katika usalama na uhakika wa chakula na lishe nchini;
- e) Mchakato wa ununuzi kwa mujibu wa Sheria ya Mamlaka ya Udhibiti wa ununuzi wa Umma (PPRA) umekuwa mrefu na hivyo wakati mwingine kuathiri utekelezaji wa programu na miradi mbalimbali;

- f) Kukosekana kwa fedha na wataalamu wa ufuatiliaji na tathmini (monitoring and evaluation) kunaathiri na kukwamisha utekelezaji wa miradi kwa sababu kasoro hazibainishwi na kurekebishwa katika hatua za awali. Iwapo fedha zingetengwa na wataalamu wa M&E wakatekeleza majukumu yao kikamilifu, kasoro katika miradi mingi zingebainishwa mapema na hivyo mradi kufanyiwa usanifu upya au kusitishwa;
- g) Wizara, Taasisi na Idara za Serikali hazizingatii ipasavyo kanuni ya ushirikiano (cooperation) na uratibu' (coordination) wakati wa kubuni, kuandaa, kutekeleza miradi ya maendeleo Kisekta. Mfano, uchimbaji wa Mabawa ya maji wadau wakubwa ni wizara ya Kilimo, Maji, na Mifugo na Uvuvi. Wizara moja inaweza kuchimba Bwawa lakini ikawekwa utaratibu wa kuhakikisha sekta nyingine zinatimia maji hayo. Mfano bwawa kwa ajili ya kuhifadhi maji ya matumizi ya binadamu linaweza kuwa na miundombinu ya kuruhusu mifugo inye maji, kilimo cha umwagiliaji kifanyike, ufugaji wa samaki na matumizi ya binadamu;
- h) Wizara, Taasisi na Idara za Serikali zimeendelea kubuni, kuibua, Kupanga, kutekeleza na kutathmini miradi ya kisekta pasipo kuwa na chombo huru cha kitaifa chenye mamlaka ya kuzimamia na kudhibiti shughuli hizo;
- i) Kumekuwepo na utekelezaji wa miradi mikubwa ya kimkakati katika Sekta ya Maji na sekta za uzalishaji kwa kutumia wakandarasi wa nje bila kuhusisha wakandarasi wa ndani (local content) ili wapate ujuzi na uzoefu;
- j) Taasisi za utafiti katika sekta za uzalishaji zimekuwa zikitengewa bajeti isiyokidhi mahitaji halisi na hivyo kuathiri utekelezaji wa mipango na mikakati yake. Aidha, fedha zinazoidhinishwa na bunge kwa ajili ya taasisi hizo hazitolewi zote na wakati mwingine zinachelewa;
- k) Kampuni za umma katika sekta za uzalishaji hususan Kampuni ya Ranchi za Taifa (NARCO) na Kampuni ya Uvuvi ya Taifa (TAFICO) zinakabiliwa na changamoto za ukosefu wa mtaji wa kutosha, mifumo dhaifu ya uendeshaji na usimamizi, ukosefu wa rasimali watu na teknolojia za kisasa. Hali hii inaikosesha taifa mapato

yatokanayo na fursa nyingi zilizoko katika sekta ya uchumi wa bluu na mifugo;

- l) Sekta ya kilimo inakabiliwa na changamoto kubwa ya matumizi kidogo ya mbolea, upatikanaji wa mbolea ya kutosha kwa wakati na ongezeko kubwa la bei ya mbolea;
- m) Sekta ya kilimo inakabiliwa na changamoto kubwa ya matumizi kidogo ya mbegu bora, upatikanaji usio wa uhakika na bei kubwa;
- n) Kumekuwepo na upungufu mkubwa na wa kutisha wa samaki katika maziwa, mito na mabwawa nchini kunakosababishwa zaidi na usimamizi dhaifu wa raslimali za majini na uwekezaji mdogo katika utafiti na matumizi ya teknolojia za kisasa;
- o) Kilimo cha Tanzania kimeendelea kutegemea matumizi ya zana duni (jembe la mkono) na hivyo kuathiri juhudi za Serikali za kuleta mapinduzi ya kilimo; na
- p) Taifa limeendelea kukabiliwa na janga la mabadiliko ya tabianchi na hivyo kuathiri utekelezaji wa mipango na mikakati katika sekta za uzalishaji na maji.

3.2 Mapendekezo ya Kamati

Mheshimiwa Spika, Kamati inatoa mapendekezo yafuatayo ili kuimarisha utekelezaji bora wa Wizara ya Maji, Kilimo na Mifugo na Uvuvi kama ifuatavyo:-

3.2.1 Kuimarisha Mifumo ya Uratibu na Usimamizi wa Sekta za Kilimo, Mifugo na Uvuvi

Mheshimiwa Spika,

KWA KUWA, kutotekelezeka kikamilifu kwa dhana ya ugatuzi wa madaraka (D by D) kunaathiri uratibu na usimamizi wa sekta za uzalishaji katika ngazi za Serikali za Mitaa,

NA KWA KUWA, hali hiyo inasababisha kukosekana kwa uwajibikaji, ufanisi, uwazi na ushirikishwaji na tija iliyokusudiwa katika miradi inayotekelezwa na sekta za uzalishaji kwenye halmashauri nchini,

HIVYO BASI, Bunge linaishauri Serikali kwamba:

- i) Ikamilishe mchakato wa mapitio ya sera ya ugatuzi wa madaraka (D by D) ili kuondoa kasoro zinazokwamisha utekelezaji wa majukumu ya Wizara za sekta za uzalishaji katika Halmashauri nchini kwa kuweka mifumo madhubuti ya usimamizi na uratibu.
- ii) Elimu kuhusu dhana ya ugatuzi wa madaraka (D by D) itolewe mara kwa mara kwa Watumishi wa Wizara na Halmashauri ili waweze kuielewa na kuizingatia katika utendaji wao;
- iii) Wizara za Kisekta kwa kushirikiana na Ofisi ya Rais (TAMISEMI na Manajimenti ya Utumishi wa Umma na Utawala Bora) zishirikiane kuandaa namna bora ya kukuza uwajibikaji wa Watumishi wa Halmashauri katika miradi na shughuli zinazotekelezwa na Wizara za sekta za uzalishaji.

Ni matumaini ya Kamati kwamba, hatua hii itawezesha Halmashauri kuhamasisha watumishi wake kuwajibika kwa miradi ambayo inatekelezwa na Wizara katika maeneo yao hasa kutokana na ukweli kwamba, wanufaika wakubwa wa miradi au shughuli hizo ni wananchi wa halmashauri husika.

3.2.2 Kuongeza Uwekezaji wa Umma katika sekta za Kilimo, Mifugo na Uvuvi

Mheshimiwa Spika,

KWA KUWA, Sekta hizi za uzalishaji zina fursa kubwa za kuchochea ukuaji wa uchumi wa Taifa na kutoa ajira kwa watu wengi,

NA KWA KUWA, kila shilingi inayowekezwa katika sekta hizi ina uhakika wa kurejesha shilingi mbili mpaka mbili na nusu kwa kipindi kifupi, na zinatoa usalama wa chakula,

HIVYO BASI, Bunge linaishauri Serikali kutekeleza yafuatayo:-

- a) longeze bajeti na ihakikishe fedha iliyotengwa inatolewa kwa wakati ili kuwezesha sekta hizi za uzalishaji kutekeleza Mipango Mikakati iliyojiwekea. Ongezeko hilo la kibajeti lizingatie vipaumbele vya kila sekta na mahitaji ya fedha kwa ajili ya kutekeleza miradi ya kimkakati katika kila sekta;
- b) Kuhakikisha kuwa mifumo ya ufuatiliaji na tathmini inaimarishwa kuanzia hatua ya mwanzo ya utekelezaji wa mradi mpaka mwisho ili kutatua matatizo ya upotevu wa raslimali fedha, ubadhirifu, rushwa, uzembe na makosa ya kiufundi;
- c) langalie upya mchakato wa manunuzi ili kurahisisha na kuharakisha utekelezaji wa miradi iliyopangwa;
- d) Kwa miradi inayonufaisha shughuli za sekta zaidi ya moja, ni muhimu kabla ya kubuniwa na kutekelezwa, sekta zote zinazohusika zizingatie kanuni za ushirikiano (cooperation) na

uratibu (coordination) ili kupunguza gharama, kuongeza tija na kujenga miradi imara na endelevu;

- e) lajiri watumishi wa kutosha na wenye sifa stahiki ili kuziongezea sekta hizi uwezo wa kutekeleza majukumu yake kikamilifu;

3.2.3 Kukabiliana na kuhimili athari za mabadiliko ya tabianchi

Mheshimiwa Spika,

KWA KUWA, shughuli za kilimo, mifugo, uvuvi na upatikanaji wa maji kwa matumizi mbalimbali hutegemea mvua na vyanzo vya maji,

NA KWA KUWA, shughuli hizo zimeathiriwa na mabadiliko ya tabianchi

HIVYO BASI, Bunge linaishauri Serikali kutekeleza yafuatayo:-

- a) Kuratibu mchakato wa kupitia upya sera na sheria ya maji, sera na sheria ya mifugo na uvuvi, sera na sheria ya kilimo, sera na sheria ya mazingira, sera na sheria ya nishati ili kuliwezesha taifa kuwa na mtazamo wa kitaifa wa kukabiliana na kuhimili janga la mabadiliko ya tabianchi
- b) Katika kupitia sera na sheria hizo, Serikali iweke msisitizo zaidi katika uvunaji wa maji ya mvua, ujenzi wa miradi mikubwa ya umwagiliaji inayohusisha uvunaji wa maji kwa kutumia mabwawa makubwa (mini lakes), utoaji elimu kwa umma juu ya matumizi bora ya raslimali za ardhi na maji, upandaji wa miti rafiki katika vyanzo vya maji na utoaji elimu juu ya lishe na uzalishaji wa mazao yanayostahimili ukame

Kuhamasisha ufugaji wenye tija kubwa na rafiki wa mazingira
na kuepuka uchungaji holea

3.3 Mapendekezo ya Kuimarisha Dhana ya Ushirika Nchini

Mheshimiwa Spika,

KWA KUWA, historia inathibitisha hakuna Asasi iliyowahi kumiliki au inayomiliki viwanda vikubwa, vya kati na vidogo vidogo katika sekta mbalimbali kama Ushirika, hakuna Asasi shirikishi zilizo katika uzalishaji, uchakataji na utafutaji masoko na kuuza kwa kufikia mafanikio yaliyofikiwa na kiwango cha Vyama vya Ushirika.

Mafanikio ya vyama vya ushirika kufanya vizuri hadi kufikia uwezo wa kumiliki viwanda vikubwa, vya kati na vidogo Ushirika ni ushirikiano wa hiari wa wanachama unaolenga katika kukidhi mahitaji yao ya kiuchumi, kijamii, na kiutamaduni na unaomilikiwa na kuendeshwa na wanachama hao kidemokrasia ndani ya taasisi yao ya kibiashara,

NA KWA KUWA, imebainika kuwa pamoja na mambo mengine Sera ya Ushirika ya mwaka 2002 na Sheria ya Vyama vya Ushirika ya mwaka 2013, na Sheria ya Shirika la Ukaguzi na Usimamizi wa Vyama vya Ushirika (COASCO) ya mwaka 2005 vimekuwa vikwazo kwa ushirika kufanya vizuri.

HIVYO BASI Bunge linashauri kwamba,

Serikali ilete Bungeni mchakato wa marekebisho ya Sera ya Ushirika ya mwaka 2002 na Sheria ya Vyama vya Ushirika ya mwaka 2013, na Sheria ya Shirika la Ukaguzi na Usimamizi wa Vyama vya Ushirika (COASCO) ya mwaka 2005 kwa kuangalia upya maeneo yafuatayo: -

- a) Vigezo na mifumo ya upatikanaji wa watendaji na Wajumbe wa Bodi za Vyama vya Ushirika na Taasisi zinazohusika na uendeshaji na usimamizi wa vyama;
- b) Kuongeza wigo mfumo wa vyama vya ushirika ili viweze kushiriki katika uanzishwaji wa viwanda na miradi mbalimbali ikiwa ni pamoja na kushiriki katika mnyororo wa thamani;
- c) Kuongeza kipengele kitakachompa Mraji uwezo wa kusimamia au kushauri uendeshaji wa miradi ya pamoja hasa kampuni ambazo vyama vya ushirika vina hisa kubwa ili kuzuia matumizi mabaya ya rasilimali;
- d) Kuelekeza ulazima wa elimu na mafunzo endelevu ya ushirika kwa wanachama, watendaji na wajumbe wa bodi za vyama vya ushirika na taasisi zinazohusika na ushirika. Aidha, kuna haja ya kuweka na kutekeleza mfumo wa kuandaa manajimenti za vyama vya ushirika na taasisi za usimamizi (*Unified Cooperative Management Services System*) ili kuhakikisha vyama hivyo vinaendeshwa na kusimamiwa na watendaji wenye utaalamu wa ushirika;
- e) Kuimarisha mfumo wa ukaguzi na kuboresha mfumo wa utekelezaji wa taarifa za ukaguzi pamoja na
- f) Wizara kuharakisha mchakato wa kuanzisha Benki ya Maendeleo ya Ushirika.

3.4 Kuongeza Uzalishaji na Usafirishaji wa Mauzo ya Mazao ya Bustani

Mheshimiwa Spika,

KWA KUWA, imebainika kuwa, kilimo cha bustani ni moja ya tasnia za kilimo inayokuwa kwa kasi hapa nchini na kuifanya Tanzania kuwa moja kati ya nchi 20 duniani zinazozalisha mazao ya mboga mboga,

maua, matunda na viungo kwa wingi na kupelekea kuchangia fedha nyingi za kigeni kwenye pato la Taifa, kuajiri vijana na wanawake wengi. Hata hivyo tasnia hii inakabiliwa na changamoto ya gharama kubwa za usafiri, ukosefu wa vituo vya kuchakata na kuhifadhi mazao ya bustani na kufungwa kwa muda mrefu kwa mashamba yaliyokuwa yanatumika kuzalisha mazao hayo mkoani Arusha kumesababisha tasnia hii kutofanya vizuri licha ya eneo kubwa na hali ya hewa nzuri inayofaa kwa kilimo ikilinganishwa na nchi zingine;

NA KWA KUWA, Serikali imefanya uwekezaji mkubwa kwenye viwanja vya ndege vya kimataifa vya Julius Nyerere, Kilimnjaro na Songwe ili kuhamasisha ndege za mizigo za kimataifa kusafirisha bidhaa hizo kwa haraka na kwa gharama nafuu hata hivyo, bado uwekezaji huo haujaleta tija iliyotarajiwa kutokana na kukosekana kwa mkakati wa kuwezesha ndege zinazofuata bidhaa hizo kuwa na mizigo ya kuleta nchini ili kupunguza gharama za kufidia kuja tupu.

HIVYO BASI Bunge linashauri kwamba,

Serikali itekeleze yafuatayo: -

- a) Kuanzisha Mamlaka ya kusimamia mazao ya bustani (*Horticulture Development Authority*) ambayo itaratibu masuala yote ya mazao ya bustani na kuwa kiungo muhimu kati ya Serikali na Sekta binafsi na hivyo kuwezesha sekta hii kuchangia zaidi katika kukuza uchumi, pato la Taifa na ajira;
- b) Kushughulikia changamaoto zilizopelekea mashamba ya mazao ya bustani yaliyoko mkoani Arusha kufungwa ikiwa ni pamoja na kutafuta wawekezaji wengine;
- c) Serikali iandae Mpango Mkakati wa ujenzi wa vituo vya kukusanyia mazao (*collection centres*) na *park houses* na

kutenga fedha kwa ajili ya utekelezaji wa Mpango Mkakati huo;

- d) Wizara ya Kilimo ihakikishe inashirikiana na Mamlaka za viwanja vya ndege na Wizara ya Viwanda na Uwekezaji ili kuhakikisha kunakuwepo na mkakati wa pamoja wa kuhakikisha ndege zinazokuja nchini zinakuja na mizigo na kuondoka na mizigo hatua ambayo itapunguza gharama za usafirishaji wa mazao hayo; na
- e) Wizara ya Kilimo kwa kutumia Maafisa Ugani iendeleo kutoa elimu kuhusu mbinu bora za kilimo ili kuwasaidia wakulima kuzifikia fursa zilizopo za kuuza mazao hayo ndani na nje ya nchi.

3.5 Kuimarisha usimamizi wa raslimali za uvuvi nchini na Ukuzaji Viumbe Maji

Mheshimiwa Spika.

KWA KUWA, tafiti zinaonesha kupungua kwa kiwango kikubwa cha samaki katika maziwa, mabwawa na mito nchini kutokana na usimamizi hafifu wa raslimali hizo. Mathalani katika ziwa Victoria Samaki wazazi ni chini ya asilimia 0.4, katika Bwawa la Mtera samaki wamepungua lakini waliopo wamekumbwa na udumavu;

NA KWA KUWA, hali hiyo imeathiri upatikanaji wa malighafi kwa ajili ya viwanda vya kusindika minofu ya samaki, watu kupoteza ajira, kukosekana kwa lishe na kuvuruga uchumi wa wavuvi;

KWA HIYO BASI, Bunge linaishauri Serikali kutekeleza yafuatayo:-

- i. Kuwekeza kwenye utafiti na teknolojia ya uzalishaji wa samaki na viumbe maji wengine. Serikali iwezeshe TAFIRI kupata meli ya uvuvi

ili iweze kutekeleza majukumu ya kiutafiti katika Ukanda wa Maji ya Bahari

- ii. Kutenga fedha na kuhamasisha na kuwawezesha wafugaji wa Samaki kwa njia ya vizimba katika mabwawa na maziwa kwa lengo la kuongeza uzalishaji wa samaki;
- iii. Idhibiti uvuvi haramu kwa kutumia njia sahihi ambazo hazitwezi utu wa wananchi lakini zinaleta matokeo chanya;
- iv. Ihamasishe Sekta Binafsi kuwekeza katika uzalishaji wa samaki na vyakula vya samaki;
- v. Ilimarishe huduma za ugani kwa kuwapatia maafisa ugani utaalamu na vifaa vya ukuzaji wa viumbe maji kwani wananchi wamehamasika kufuga samaki kwenye vizimba lakini hakuna wataalamu wa kutosha kuwasaidia mbinu bora za ufugaji; na
- vi. Ifanye marekebisho ya Sheria ya Kitengo cha Kulinda uhifadhi wa raslimali za Uvuvi baharini "Marine park reserve unit" ili kukiwezesha kitengo hicho kusimamia uhifadhi wa raslimali za uvuvi katika maji baridi kwa lengo la kulinda sehemu za mazalia ya samaki. Mapendekezo hayo yanatokana na ukweli kwamba, kitengo hicho kilifanikiwa kwa sehemu kubwa kudhibiti uvuvi wa kutumia mabomu katika Bahari ya Hindi.

3.6 Umuhimu wa kuwa na chombo huru cha kitaifa cha kudhibiti, kuratibu na kusimamia mipango ya maendeleo

Mheshimiwa Spika,

KWA KUWA; kukosekana kwa chombo huru cha kitaifa cha kudhibiti, kuratibu na kusimamia mipango kumesababisha ombwe kubwa la uratibu na usimamizi mzuri na uendelevu wa miradi nchini;

NA KWA KUWA, miongoni mwa athari za ombwe hilo ni kila Wizara ya sekta au taasisi kubuni, kuanzisha na kusimamia utekelezaji wa miradi yake jambo ambalo limesababisha kukosekana kwa udhibiti na uratibu wa miradi ya maendeleo;

HIVYO BASI, Bunge linaishauri Serikali: -

- a) Kuona umuhimu wa kurejesha iliyokuwa Tume ya Taifa ya Mipango na kuifanya kuwa Taasisi huru chini ya Ofisi ya Rais;
- b) Kuipa mamlaka, kuiwezesha kimuundo, kifedha, wataalam na vitendea kazi ili kutekeleza majukumu yake na kuziba ombwe ambalo tunalishuhudia.

SEHEMU YA NNE

4.0 HITIMISHO

Mheshimiwa Spika, baada ya maelezo hayo ya kina pamoja na maoni na mapendekezo ya Kamati, ninaomba kuhitimisha na kufunga hoja ya Kamati kama ifuatavyo: -

4.1 Shukrani

Mheshimiwa Spika, kwa mara nyingine nirejee kukupongeza kwa namna ambavyo umekuwa nguzo imara ya utendaji wa shughuli za Kamati kutokana na uongozi na usimamizi wako. Aidha, nawapongeza Naibu Spika, na Wenyeviti wa Bunge, kwa ushirikiano wao kwa Kamati katika kipindi chote cha utekelezaji wa shughuli zake na namna ambavyo wamekuwa wakikusaidia kusimamia na kuendesha shughuli za Bunge.

Mheshimiwa Spika, kwa heshima na taadhima napenda kuwashukuru Wajumbe wote wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Kilimo, Mifugo na Maji kwa ushirikiano wao, na namna walivyojitoa kikamilifu na kutekeleza shughuli za Kamati kwa weledi na ufanisi ili kuwezesha Bunge kutekeleza jukumu la kuisimamia na kuishauri Serikali katika sekta za Kilimo, Maji, Mifugo na uvuvi. Kwa kuwa taarifa hii ni ya mwisho kwa Kamati hii niseme kwamba, ushirikiano walionipa ulinipa faraja na kuniwezesha kutekeleza majukumu yangu kwa ufanisi. Niwatakie kile lakheri Wajumbe wote katika kipindi kijacho cha Kamati, kama ni katika Kamati hii au nyingine, tuendeleze waendeleze ushirikiano waliouonesha katika kipindi chote cha Kamati.

Mheshimiwa Spika, ninaomba kuwatambua wajumbe hao kwa majina kama ifuatavyo: -

1. Mhe. Dkt. Christine Gabriel Ishengoma, Mb – **Mwenyekiti**

2. Mhe. Athuman Almas Maige, Mb – **Makamu /Mwenyekiti**
3. Mhe. Prof. Patrick Alois Ndakidemi, Mb – Mjumbe
4. Mhe. Prof. Sospeter Mwijarubi Muhongo, Mb- Mjumbe
5. Mhe. Balozi Dkt. Bashiru Kakurwa Ali, Mb – Mjumbe
6. Mhe. Charles John Mwijage, Mb - Mjumbe
7. Mhe. Furaha Ntengo Matondo Mb – Mjumbe
8. Mhe. Job Yustino Ndugai Mb – Mjumbe
9. Mhe. Asya Sharifu Omary - Mjumbe
10. Mhe. Mohamed Suleiman Omar, Mb – Mjumbe
11. Mhe. Tauhida Casian, Mb – Mjumbe
12. Mhe. Michael Mwita Kembaki , Mb - Mjumbe
13. Mhe. Jackson Gedion Kiswaga, Mb - Mjumbe
14. Mhe. Janejelly James Ntate, Mb - Mjumbe
15. Mhe. Anna Richard Lupembe, Mb - Mjumbe
16. Mhe. Munde Tambwe Abdallah, Mb - Mjumbe
17. Mhe. Deo Kasenyenda Sanga, Mb - Mjumbe
18. Mhe. Tumaini Bryceson Magessa, Mb - Mjumbe
19. Mhe. Prof. Shukrani Elisha Manya, Mb - Mjumbe
20. Mhe. Livingstone Joseph Lusinde, Mb - Mjumbe
21. Mhe. Kunti Yusuph Majala, Mb - Mjumbe
22. Mhe. Mrisho Mashaka Gambo, Mb – Mjumbe
23. Mhe. Dkt. Ritta Enespher Kabati, Mb – Mjumbe
24. Mhe. Yustina Arcadius Rahhi, Mb – Mjumbe
25. Mhe. Yahya Ali Khamis, Mb – Mjumbe
26. Mhe. Christopher Ole Sendeka, Mb - Mjumbe
27. Mhe. Emmanuel Peter Cherehani, Mb - Mjumbe

Mheshimiwa Spika, Kamati inawapongeza na kuwashukuru Mawaziri na Makatibu Wakuu na Watendaji Wakuu wa Wizara na taasisi ambazo Kamati inasimamia utekelezaji wa shughuli

zake kwa ushirikiano waliouonesha kwa Kamati katika kipindi chote cha mwaka mmoja wa utekelezaji wa majukumu yake.

Napenda niwatambue Mawaziri wa Wizara ambazo Kamati inasimamia utekelezaji wa shughuli zake kuwa ni Waziri wa Kilimo, Mhe. Hussein Bashe, (Mb), Waziri wa Maji, Mhe. Jumaa Aweso (Mb), Waziri wa Mifugo na Uvuvi Mhe. Mashimba Mashauri Ndaki, Naibu Waziri wa Kilimo Mhe. Antony Mavunde (Mb) Naibu Waziri wa Maji Mhe. Mhandisi MaryPrisca Mahundi (Mb), na Naibu Waziri wa Mifugo na Uvuvi Mhe. Abdallah Ulega, (Mb).

Mheshimiwa Spika, kwa namna ya pekee napenda kutoa shukrani za dhati kwa Sekretariati ya Bunge kwa ushirikiano wao katika utekelezaji wa shughuli za Kamati. Ninamshukuru Katibu wa Bunge Ndg. Nenelewa Mwiambi, *ndc*, Mkurugenzi wa Idara ya Kamati za Bunge Ndg. Athumani Hussein, *ndc*, Mkurugenzi Msaidizi Ndg. Michael Chikokoto, *ndc*, Makatibu wa Kamati Ndg. Eunike Shirima, Ndg. Chacha Nyakega na Msaidizi wa Kamati Ndugu Waziri Kizingiti, kwa umakini na weledi katika uratibu wa shughuli za Kamati hadi kukamilisha Taarifa hii kwa wakati.

4.2 Hoja

Mheshimiwa Spika, baada ya maelezo hayo ya kina, sasa naomba kutoa hoja kwamba Bunge lako Tukufu liipokee na kuijadili Taarifa hii ya Kamati na hatimaye kuyakubali maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Kilimo, Mifugo na Maji.

Mheshimiwa Spika, naomba kutoa hoja.

Dkt.Christine Gabriel Ishengoma, Mb
**MWENYEKITI - KAMATI YA KUDUMU YA
BUNGE YA KILIMO, MIFUGO NA MAJI**

31 JANUARI, 2023